Fredrika-Bremer-Förbundets medlemmar anmodas att med snaraste till byrån, 54 Drottninggatan, 1 tr., insända ***års-afgifter och prenumerationsafgifter.***

1896. 4:e o. 5:te häft.

DAGNY

TIDSKRIFT FÖR SOCIALA OCH LITTERÄRA INTRESSEN

UTGIFVEN AF

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET.

INNEHÅLL:

L. Dietrichson, Hanna Winge †.
Rosalie Olivecrona, Är kvinnorörelsen berättigad?
A. H., Den svenska kvinnan inom de bildande konsterna. II.
Fredrik Vetterlund, Några aforismer.
V. L., Nürnberg. Några reseintryck.
Gerda Meyerson, Matlagningsundervisningen i våra folkskolor.
Litteratur: Från Gogs och Magogs land af *Maria Anholm.* — När riddar Ulf suckar af *Märta Bolle.* — Eva Sten af *Alma Cleve.* Fyra berättelser af *Mark Stern.* — Litteratur i kvinnofrågan.
M. C., Från 1896 års riksdag.
Meddelanden från Fredrika-Bremer-Förbundet.
Från skilda håll.
Bilaga: Fredrika-Bremer-Förbundets årsberättelse för 1895.

Pris pr årgång: {För Förbundets medlemmar kr. 2:50. / För icke medlemmar » 4:00.

Fredrika-Bremer-Förbundets adr.: Drottninggatan 54.

Spis- och Knäckebröd

i många olika sorter, oöfverträffliga i välsmak.

HEDERSPRIS och **GULDMEDALJ**

Dresden 1894. Braunschweig 1895.

Biscuits och Cakes

till betydligt lägre pris än de utländska.

C. W. SCHUMACHER *Stockholm*

Kongl. Hofleverantör. *17 Norrlandsgatan 17.*

Doktor HEDDA ANDERSSON

38 Malmskildsgatan 38.

Mottagningstid hvardagar 12—2 e. m., helgdagar 10— 11 f. m.
Allm. Tel. 82 99.

Läderplastik.

Alla slags verktyg för läderplastik säljas billigast hos

PER FROM, Stockholm,

26 Mästersamuelsgatan 26.

OBS.! Saxar och knifvar slipas.

Hygieniska Skodon tillverkas för Herrar, Damer och Barn.

OBS.! Prisbelönta af Dräkt-Reformföreningen.

Skodon tillverkas äfven efter modern fason.

Allt arbete utföres noggrannt och af bästa materiel.

Reparationer verkställas väl och på bestämd utlofvad tid.

P. GUST. PETTERSSON,
52 Drottninggatan 52.

Nya Hushållsskolan

(för bildade flickor). Grundad 1881.

Föreståndarinna: Fröken H. Cronius.

Nya Hushållsskolans Matsalar

Vestra Trädgårdsgatan 19.

OBS.! Särskild matsal för fruntimmer.

Äkta **COLLODIN.**

Tillförlitligaste och af **Tusentals personer** ***bepröfvadt*** medel mot **liktornar, vårtor, hudhårdnad** och **nageltrång.**

Obs. alltid denna inregistrerade etikett som garanti för varans äkthet.

INTYG:

Undertecknade, som användt Herr Axel Litströms Collodin mot liktornar och kylknölar, ha funnit medlet fullt motsvara sitt ändamål, och kunna det derföre hos enhvar till det bästa rekommendera. Åmål den 3 maj 1886.

I. G. Geijer. *A. Ljungberg,* Rådman.

Undertecknad, som varit besvärad af en mängd vårtor, har genom användandet af »Collodin» från Apotekaren Herr Axel Litström i Falun, blifvit från dem helt och hållet befriad; hvarföre jag omnämnda medel hos enhvar till det bästa rekommenderar.

Motala & Nykyrke d. 27 aug. 1886. *August Axén,* Handlande.

Säljes hos Parfym- och Bokhandlare i flaskor à ***60 öre*** och ***1 krona.***

Franko mot ***1 kr. 20 öre.***

AXEL LITSTRÖM, Falun.

För **kapitalister,** särskildt fruntimmer, har det länge varit ett önskningsmål att kunna öfverlämna vården af sina värdepapper och skötseln af sina affärer åt någon person eller institution, som med absolut säkerhet förenade punktlighet och noggrannhet i utförandet af det anförtrodda uppdraget äfvensom prisbillighet. En sådan institution är

Stockholms Enskilda Banks Notariatafdelning

(Lilla Nygatan 27, expeditionstid 10—4),

som under garanti af **Stockholms Enskilda Bank** åtager sig vård och förvaltning af enskilda personers och kassors värdepapper.

Exempel 1. Om en person hos Notariatafdelningen deponerar obligationer, inkasserar Notariatafdelningen vid förfallotiderna kupon ger och tillhandahåller deponenten influtna medel. Vidare efterser Notariatafdelningen utlottningar af obligationer och underrättar deponenten i god tid, ifall en denne tillhörig obligation blifvit utlottad, samt lämnar förslag till ny **placering** af det ledigblifna kapitalet.

Exempel 2. Om inteckningar deponeras hos Notariatafdelningen underrättar Notariatafdelningen gäldenären därom att räntorna å inteckningarna skola till afdelningen inbetalas, hvarefter de medel, som inflyta, till deponenten redovisas. Vidare tillser Notariatafdelningen att inteckningarne blifva i vederbörlig tid förnyade. Om en hos afdelningen deponerad inteckning genom underlåten förnyelse skulle förfalla, ersätter **Stockholms Enskilda Bank** därigenom uppkommen skada.

Förvaringsafgift: 50 öre för år pr 1,000 kronor af depositionens värde, dock ej under två kronor.

NU

är rätta tiden att börja med de af hrr läkare mycket förordade

D:r Lahmanns

Reform-Bomullsunderkläder

för **Herrar, Damer** och **Barn.**

Priskuranter och kvalitetsprofver lämnas på begäran.

Hufvud-Depôt, parti- och minutförsäljning:

S. Berendt J:or & C:o

24 Drottninggatan 24.

Sjuksköterskor

med goda betyg öfver genomgångna lärokurser och utöfvad praktisk verksamhet finnas anmälda å Fredrika-Bremer-Förbundets Byrå, 54 Drottninggatan, 1 tr. Allm. Tel. 48 16.

Annonser för DAGNY

upptagas af

fröken Ingeborg Bergström, 31 Östermalmsg., f. d. 28.

Aug. Magnusson

(etablerad 1860)

46 & 48 Vesterlånggatan 46 & 48

Försäljningslokaler: *nedra botten, en, två* och *tre* tr. upp

STOCKHOLM.

Största lager i Norden

af

Kulörta o. Svarta Ylleklädningstyger
Kulörta och Svarta Sidentyger
Bomulls-Tvättklädningstyger
Schalar och Underkjolar m. m.

Observera! Genom direkta förbindelser med in- och utlandets förnämsta fabrikanter kan jag erbjuda ofvannämda artiklar **bättre** och **billigare** än någon annan och torde en hvar genom besök i mina lokaler eller genom reqvisition af profver och varor lätt blifva öfvertygad om fördelen att hos mig fylla sina behof af dessa artiklar.

Riks-Telefon 6 26. Allm. Telefon 28 67. **Profver på begäran kostnadsfritt.** Riks-Telefon 6 26. Allm. Telefon 28 67.

OBS! Alla underkjolar tillverkade på egen fabrik efter nyaste franska och tyska modeller.

†

Hanna Winge.

Saa er da ogsaa *hun* gaaet bort, — Kredsen bliver mindre og mindre af de rigt begavede Kvinder, der i Begyndelsen af Syttiaarene tog det kraftige Tag for Vækkelsen af ædel Skjønhedsans og national Idræt paa det kvindelige Haandarbejdes Omraade i Sverige. Men det er mere end »En af Kredsen», som vi savne i hende — det er selve Laaset i Kjæden, selve Kjernekraften, den kunstneriske Kjernekraft i Bevægelsen, som med *Hanna Winge* har forladt os.

Vistnok havde hun allerede forladt os, før Døden for altid berøvede os hende. — Sygdommen, den ubønhørlige, havde voldsomt og under heftig Modstand fra den kraftige Vilje og den lynklare Intelligens revet hende Penslen, Blyanten og Naalen ud af Haanden og sagt sit strenge: »Hertil — og ikke længer»; men der var dog — saa forunderlig seig er Menneskehjertets Tro paa, at vore Veje ogsaa maa være Guds Veje — der var dog altid et Haab, saalænge der var Liv; *nu* er det slukket, og derfor skal vi ydmygt takke; thi dermed er hendes Lidelses Bæger tømt og Befrielsens Time slagen.

Den, der kjendte hendes varme Hjerte, der slog saa stærkt for alt, hvad hun elskede, — den, der kjendte hendes livfulde, kraftige Aand, der altid var rastløs virksom for at omsætte Ideer i Virkelighed, — den, der kjendte hendes rige Begavelse, hendes geniale Syn, — vil kanske alligevel ikke helt forstaa, hvilket Martyrskab hun maatte gjennemgaa, da Haandens Kraft svigtede, mens Aandens Kraft endnu var saa ungdommelig frisk og saa glødende varm — *det* Martyrskabs hele Vidde har hun vistnok selv været den eneste til at udmaale, til att gyse ved og til sejerrigt at overvinde.

Thi var hun stor i sit Virke, var hon dog størst i sin Lidelse, i sit Taalmod og i sin Hengivelse i Guds strenge og dog saa kjærlige Vilje. Hvad hendes livsglade Natur i

sin Krafts og sin Lykkes Dage maaske mindst kunde: at böje sig ydmygt under en højere Magt, det lærte Lidelsen hende saa stort, saa fuldt og rigt, at vi vel ahne, hvor kjærlig den Haand var, der lagde sig saa tungt paa hende.

* * *

Hanna Mathilda Winge, f. *Tengelin*, var født i Göteborg den 4 December 1838. Paa et Oktavark har hun selv optegnet sin Barndoms og sin første Ungdoms Historie i et Par korte Drag, som vi her gjengive med hendes egne Ord:

— — — — — — — — — — — — — — — —

»Jag föddes den 4 dec. 1838 i Göteborg; mina föräldrar voro vågfabrikören I. T. Tengelin och A. M. Hultman. De flyttade till Stockholm 1846, där min uppfostran började i den tidens bästa skolor. En stark böjelse för rit- och målarekonsten visade sig så tidigt, att jag utan urskiljning, till stor förtret för föräldrar och syskon, klottrade öfverallt, i böcker, på bord och andra släta ytor, dels med penna, dels med krita, nålar eller saxar. Längre fram i tiden, vid 10 års ålder, började en stor kärlek till färgen göra sig gällande, och efter många böner och suckar blef jag ägarinna af en ganska skral akvarellfärglåda, som förskaffade mig många lycksaliga stunder; särskildt minnes jag med hvilken förtjusning jag hälsade ett litet missöde, som hände mig då jag en dag föll framstupa från en soffa och bräckte det venstra nyckelbenet; nu måste jag hålla mig stilla och fick sitta hela dagen och måla, smärtorna af fallet kändes icke. Mina föräldrar ägde det gamla »Lördagsmagasinet», där funnos afbildningar efter Rafaels kartonger, Murillos taflor m. fl., och jag blygdes ej att kopiera dem och färglägga kopiorna.

Bland alla mina kära skolstudier var dock ritningen det käraste; vid 12 års ålder kom längtan att få måla i *olja*, men vågade jag icke öppet uttala den, det var blott för tvenne skolkamrater jag biktade mina djärfva tankar. — Dessa flickor voro döttrar af en målaremästare, de lofvade skaffa mig linolja; om jag köpte färg i kryddboden, så skulle vi rifva den, de skulle skaffa mig taflor att måla efter. Detta skedde; så köptes ljusockra, kimrök, cochnill, umbra,

m. fl., detta refs i okokt linolja och målades med på skrifpapper. Men min förtviflan var stor när denna målning icke liknade de original jag fick låna för att efterbilda (landskap af Falkrantz och studiehufvud af Westin). Vid 16 års ålder, således 1854, kom jag som elev i herr Ringdals rit- och målareskola; 8 timmar i veckan fick jag uteslutande ägna åt rita och måla. År 1856 kom professor Boklund hem till Sverige och stiftade Akademiens målareskola; han emottog äfven några privata elever och jag blef en af dem 1858».

— — — — — — — — — — — — — — — —

Saa langt gaa hendes egne Optegnelser.

Saa snart Boklund havde faaet istand en kvindelig Afdeling ved Kunstakademiet, hvilket skede i Begyndelsen af 60-aarene, indtraadte Hanna Tengelin tilligemed sin Ungdoms Veninde og Studiekamerat Helene Lönegren, f. Milde, i dens Klasser og her fortsattes hendes kunstneriske Udvikling lige til hendes Giftermaal i 1867. Allerede det første Aar — siger hendes nysnævnde Ungdomsveninde i et til Forf. af disse Linier stilet Notat — vandt hun to af Akademiets Medailler — for Anatomi og for Figurmaling. Ved denne Tid lejede de to Kamerater et privat Atelier med tilhørende Bolig — saavidt jeg erindrer langt nede i Klara Bergsgatan — og modtoge her sammen med Fröken Agnes Börjesson, Fru Anna Wallenberg f. von Sydow, o. fl., Professor Boklunds private Vejledning ved siden af Undervisningen ved Akademiet. Det er en af mine første som af mine kjæreste Erindringer fra min Lærervirksomhed ved Kunstakademiet, at jeg ved de Forelæsninger jeg holdt over de antike Afstøbninger i Nationalmuseums øvre Vestibule, saa de to unge Veninder staaende lænet til den samme Søjle, følgende Foredraget med en saa synlig og saa velgjørende Interesse, at det strax vandt dem min varme Hengivenhed og Sympati.

Snart indtraadte imidlertid en ny Fase af hendes Liv, da Hanna Tengelin Sommeren 1867 indtraadte i Ægteskab med Historiemaleren *Eskil Winge*, der Høsten 1863 var vendt tilbage fra Rom, hvor han havde malet sin »Kraka» og sin »Loke og Sigyn», og som nu var bleven Viceprofessor ved Akademiet.

Det var to rige Naturer, som her mødtes; han med sin

brændende Interesse for nordisk Kunst og nordisk Fortid ildnede ogsaa hendes Sind i Retning af fædrelandske Studier, tog hende med op i sin mægtige Flugt mod gammelnordiske Idealer, som ogsaa hun skulde komme til — skjønt paa en ganske anden Maade — at virkeliggjøre i en senere Periode af sit Liv.

For det Første indrettede de Nygifte sig i hans Atelier med tilliggende Lejlighed i »Valhalla» i Mäster-Samuelsgatan, hvor de imidlertid kun skulde komme til at tilbringe det første Aar af sit Ægteskab. Allerede Vaaren 1867 var Billedhugger Qvarnström død, og hans Stilling som Akademiets Direktør overtoges af Prof. Boklund. Derved blev dennes store Atelier ved Klara Norra Kyrkogata ledig. Winge behøvede for sine store Billeder et stort Atelier — de havde desuden begge Elever, og Høsten 1868 flyttede de ind i det forrige Boklundske Atelier.

Ingen, der i Winges Tid har besøgt dette Atelier, vil nogensinde glemme det og det Liv, som der førtes. Lejligheden bestod kun af tre smaa Værelser og et lidet Kjøkken, — men Atelieret, selv, ja, det var højt som en Kirke og stort som en Festsal. Og som en Festsal staar det vistnok ogsaa for deres Erindring, der har oplevet glade og løftende Højtidsstunder i denne Hal. De høje Vægge dækkedes af Studier, paa Staffeliet stod Winges uhyre »Thor og Jætterne», og paa et ved Siden af dette umaadelige Lærred forsvindende lidet Staffeli malede Hanna Winge sine tækkelige Billeder. Men over det Hele gød et stilfuldt, smukt Textiludstyr i de mest udsøgt fine og harmoniske Farver — for det meste hendes egne Hænders Verk — et Skjær af hjemlig Hygge og Fred over de smaa Siderum saavel som over Atelieret. Her var det da hendes Glæde at omgive sig med en Kreds af sine og sin Mands Venner, og de smaa Fester, hun her arrangerede, var saa fulde af Ynde og Skjønhed, at de aldrig kan glemmes af os, der havde den Lykke at deltage i dem.

Her var det nu, hun udfoldede sin Virksomhed som Malerinde i en Række smaa Genrebilleder, om hvilke vi her ville erindre under Et. Efter en af hendes Mand opsat Fortegnelse, der dog ikke gjor Fordring paa Fuldstændighed, omfatter denne Side af hendes Virksomhed, forsaavidt Billederne solgtes, følgende Arbejder:

»Capucinermunk» (1860), »Fiskare» (1860), »Genre» (1861), »Pappersdockan» (1861), solgt til Stockholms Kunstforening, »Flicka, som binder kransar» (1862), »Stilleben» (1863), »Förberedelse till promenaden», (1863), solgt til Foreningen for nordisk Kunst, »Barn, som leka med dufvor» (1865), solgt til Stockholms Kunstforening, »Klostergård i Wisby» (1869), solgt til Foreningen for nordisk Kunst, »En liten kokett» (1869), solgt til Stockholms Kunstforening, »Den oväl-komna gästen» (1870), solgt til Göteborg, »Motiv från Wisby» (1870), »Nätlagning» (1870), »Kaffestök» (1870), solgt til Lordmayorn i London, Sir Thomas Gabriel, der med sin Frue aflagde et Besøg i Atelieret, og endelig »Anders och Brita» (1871), der solgtes til Stockholms Kunstforening.

Hertil komme saa Interiörer fra Gripsholm, Wisby, Mora, Leksand og Orsa. Alle Hanna Winges Genrebilleder udmærke sig ved en sikker Tegning og en naturlig, sand Kolorit. Det er vel muligt, at den nyere Retning i Kunsten i disse Billeder vil savne noget af det Lys og den Luft, der jo udgjøre Hovedfortrinene i den nyeste Kunst, men til Gjengjæld eje de Alle en *Sjæl* og et *Gemyt*, der turde udgjøre Egenskaber, der holde sig og vedvare, naar Tiden forlængst har berøvet Lys- og Luftbillederne de Egenskaber, der i Øjeblikket saa fordelagtigt udmærke dem.

Omkring 1869 havde Hanna Winge besøgt Gotland; 1871 foretog hun en Studierejse i Dalarne og 1872 besøgte hun Paris; 1873 arbejdede hun i Dalarne og i Bohuslän og endelig foretog hun 1877 i sin Mands Selskab en sex Maaneders Rejse til Italien, hvor han i hendes Følge med dobbel Glæde gjensaa de Steder, hvor han havde henlevet sine Studieaar en halv Menneskealder tidligere.

Dermed ophører i det væsentlige Hanna Winges Virksomhed som Genremalerinde, da en Øjensygdom — det første Stadium af den Lammelse, der rammede hendes Livskraft, — tvang hende til at lægge Penslen bort »for nogen Tid», som det hed; men for den Synskraft, som var hende levnet, aabnede sig samtidig en ny Virksomhed, der paa samme Tid som den lod sig udøve, selv om Synet var noget svækket, i Virkeligheden paa det allernærmeste passede til hendes hele Begavelses Retning, og den lagde fra nu af fuldstændig Beslag paa hendes rige Evner, den Virksomhed der udgjør Kjernepunktet og Højden af hendes Livsverk; jeg tænker naturligvis paa den mægtige Indflydelse, hun kom til at udøve paa *Sveriges nationale Textilkunst*.

Allerede et Besøg i Ægteparrets Atelier kunde overbevise os om den fine, ægte kunstneriske Smag og den sjeldne Haandfærdighed, af hvilken hun var i Besiddelse. Hvert Skridt i disse Rum beredte nye Overraskelser i de mest vexlende Former.

Og da derfor omkring 1870 den Bevægelse tog Fart, som jeg berørte i Begyndelsen af denne Opsats, var det naturligt, at Hanna Winge var en af de første, der inddroges i den. Tiden omkring 1870 var en Vækkelsens Tid for den svenske Kunstindustri som for den svenske Kunst: Nationalmuseets Aabning 1866, og ikke mindst de derværende historiske Samlingers Tilgodegjørelse for Almenheden, Sløjdforeningens og Sløjdskolens Virksomhed, Haandverksforeningens Udlodninger og mange andre Faktorer bidroge mægtigt til at aabne Øjnene baade for det Bestaaendes store Mangler og for den Vej, der laa aaben foran os til en Renaissance. Navnlig traadte begge Dele klart i Dagen for det kvindelige Haandarbejdes Vedkommende. Man fik Øjet op for det Aandsforladte i disse evige Canavasbroderier til Sofapuder og Stolbetræk med Landskaber og Ansigter, med Blomsterbuketter og Bygninger paa en uharmonisk Bundfarve, og man følte, at Fornylsen laa i, at for al Ornamentik anvende Motiver, der harmonerede med det valgte Stof som med den tilsigtede Bestemmelse, Gjenstanden havde — det var *Stilprincipets* Vigtighed og Betydning, som i disse Aar traadte klart og bestemt frem. Og samtidigt lededes man ogsaa til Forstaaelsen af, hvilken Rigdom af ornamentale Motiver vort eget Folks Fortid ejede; rundt om os laa en rig Høst af Skjønhed i de mest vexlende Former; snart skjult i Bondens Stue, snart samlet i Museernes Sale — fra Jernalderens Slyngemotiver ud igjennem vore middelalderske Kirkers romanske og gothiske Paramenter, de fromme Nonners Broderier og Kniplinger — frem til vore Borgfrøkeners og adelige Damers Haandarbejder i Renaissance- og Rococotiden. Motiver var der nok af; det gjaldt kun at finde Arbejdere, der med fin Sans og Forstaaelse saavel af den fundne Skats Ejendommeligheder som af vor Tids Fordringer, forstod at tilgodegjøre hine for denne, forstod Oversættelsens og den frie Bearbejdelses svære Kunst, ejede det Digtersyn, der behøves for at omdigte det Gamle i det Nyes Former.

Her var det Hanna Winge havde sin store Opgave at løse, for hvilken hun medførte alle Betingelser, og strax hun var bleven sig bevidst, at her en stor, om og i det Ydre stille og skjult, fædrelandsk Gjerning laa foran hende, betænkte hun sig ikke længe, før hun, der ikke længer haabede paa nogen Fremtid som Malerinde, helt hengav sig til denne Gjerning, offrede sig for den, ja — opofrede sig for den — og inden hun saa sig for, havde givet den sin Kraft, sin Helbred, sit Liv.

At skildre Hanna Winges Deltagelse i Foreningen »Handarbetets vänners» Udvikling gjennem Aarenes Løb, vilde være at skrive Foreningens Historie; thi hun var den ledende kunstneriske Kraft i dette store, fædrelandske Foretagende, der vistnok aldrig vilde blevet saa glimrende gjennemført uden Fru *Sophie Adlersparres* ildfulde Initiativ og *Hanna Winges* geniale og udrættelige Ledning.

Den, der vil følge Foreningens Arbejde i Detalj kan jeg henvise til Frøken Molly Rohtliebs fortræffelige Skildring i »Dagny» 1891, 3:dje H. — jeg skal her kun tilføje nogle faa, Hanna Winge mere personligt angaaende Data, der velvilligt ere blevne mig tilstillede fra den nysnævnte Forfatterinde.

Det var paa den nordiske Udstilling i Kjøbenhavn 1872, at saavel Fru Adlersparre som Fru Winge, der snart i Kraft af fælles Interesser fandt hinanden, havde faaet Øjet op for Nødvendigheden af en Fornyelse og Forædling af det svenske kvindelige Haandarbejde. Men ad hvilken Vej? Hvad havde man at byde istedetfor disse stilløse og banale Mønstre, der fyldte det kvindelige Marked? Da bragte noget, der saa ud som et Tilfælde, Hanna Winge ind paa det rette Spor. Gjennem Maleren Jacob Kulle var hun kommen i Besiddelse af nogle skaanske vævede Sager, som bare Spor af høj Alder, og antog — som alle andre — at denne Kunst ogsaa i selve Skaane var uddöd, mens den i Virkeligheden hist og her udøvedes af ældre Kvinder. I 1875 skriver Jacob Kulle: »Huru det skall gå med utförande i Skåne af de väfnader, vi önskade, är svårt att säga, då befolkningen är ganska trög, då det gäller nya saker, och en ny sak vore det, att i Skåne såsom allmän slöjd införa de gamla väfnadssätten. En och annan af de rikare bondkvinnorna väfva någon gång såsom ett lyxarbete för att visa den närvarande

generationen hvad för slags arbeten, som utfördes i mors och mormors tid». Og vil man maale Hanna Winges Verks Betydning skal man med disse Ord sammenligne Textilkunstens Stilling i Sverige idag.

Hvor virksomt Architekturen kan bidrage til andre Kunstarters Fremme, og hvor vel den fortjener sit Hædersnavn af *Archi*-tektur viser sig ogsaa her. Den første Tanke om at anvende Folkets gamle Mønstre som Motiver for Nutidens Textilkunst vaktes hos Hanna Winge, da hun ønskede at smykke den i nordisk Træbygningsstil opførte Villa, som Prof. Curman havde ladet bygge i Lysekil, med et vævet Arbejde. Allerede at finde et passende Stof og modererede Farver var meget vanskeligt i hin Anilinfarvernes Guldalder. Gaven blev imidlertid udført — to Pudebetræk — men dette Arbejde, den nye Retnings beundrede Førstefødte, brændte desværre nogle Aar senere med den smukke Villa.

Allerede paa Verdensudstillingen i Wien 1873 kunde de første Resultater af det nyoptagne, nationale Arbejde vise sig, og Jacob Falke hilsede det, som omtrent det eneste Levedygtige og Haabgivende i hele Rækken af alle Landes kvindelige Arbejder. Den Opmærksomhed, som nu vaktes for disse nye Bestræbelser og denne nye Retning — de hjemlige Ornamentmotiver, anvendte for det hjemlige Arbejde — det fædrelandske Arbejdes kunstneriske Forædling, førte saa til Stiftelsen af »Handarbetets vänner», og Hanna Winges sprudlende Fantasi og sikre Følelse for det Rette, frembragte nu en Rigdom af prægtige Forbilleder; og her var det af den allerstørste Betydning, at hun ikke blot forstod at anvende Blyanten og Penslen, men ogsaa Naalen, og selv kunde anvise, hvorledes hendes kunstneriske Idéer skulde udføres. Ja, denne hendes sjeldne, praktiske Dygtighed førte ogsaa ud over disse Midler, saa at hun paa flere Felter kan siges at have for vor Husflid, vor »Hemslöjd» gjenerobret flere Arbejdsgrene, der helt vare gaaede over till Haandverk som t. Ex. Snormageri Tapisseri m. m. Hendes eget Hjem bar fremfor alt Vidnesbyrd om hendes rige Virksomhed paa disse og andre Felter.

Strax i Begyndelsen af Foreningens Virksomhed optog Fru Winge bl. a. efter gamle mest skaanske Broderier den i

lange Tider helt glemte »Tvistsöm», som senere har fundet Anerkjendelse i saamange Kunstskoler og Mønstersamlinger.

At »Handarbetets vänner» allerede i sit 3:dje Arbedsaar ejede flere hundrede Modeller ligefra smaa Handklædeborder til store »Flossamattor», var vel væsentlig Hanna Winges Fortjenste; — thi siger Fr. Rohtlieb i den ovenfor nævnte Opsats:

»Här träffa vi den insats fru Winge gjorde, och utan hvilken hela föreningen aldrig blifvit en konstanstalt af genomgripande betydelse. Hon åstadkom med de största uppoffringar af tid och krafter det ena arbetet efter det andra, hvilka visa, att en lefvande konstnärsanda äfven med nålen kan taga sig uttryck och att det sköna gläder människans hjärta, sydt och väfdt så väl som måladt och mejsladt. Hon försmådde ej heller att leda andras stapplande steg på samma bana. Det var visserligen i sin egen smak och fantasi hon fann de bästa lagar för sina nya arbeten, men äfven sökte hon ifrigt skäl och stöd för sina åsikter i Falkes, Sempers, Bocks och andra konstdomares arbeten; men först och sist blefvo dock konstföremålen i våra inhemska samlingar de källor, ur hvilka flitigast östes.»

Allerede før den Tanke vandt Indpas, der nu har fundet Udtrykk i de talrige »Paramentforeninger», forstod Fru Winge, hvilket rigt Felt her forelaa for det Arbejde, »Handarbetets vänner» havde sat i Gang, og hun blev Banebryderske ogsaa paa Paramentikens Omraade.

Vi erindre Alle hendes herlige Antependium for »Tyska kyrkan» i Stockholm, et Arbejde om hvilket det har været sagt og sagt med Rette, at et saa pietetfuldt gjennemtænkt og skjønt udført Arbejde paa dette Omraade sjelden er blevet udført i Sverige siden Renaissancens Dage.

Det vilde blive altfor langt her at opregne Hanna Winges alla Indsatser i den Svenske Textilkunst, hvis Gjenfødelse hun kan siges at have grundlagt — men jeg drives af personlig Taknemmelighed til at erindre om den hver Dag fornyede Glæde, jeg selv nyder i mit Hjem i Besiddelsen af den dyrebare »Mindegave fra Svenske Skoler og Hjem», — en altfor rig Tak for ringe Arbejde — jeg var saa lykkelig at modtage ved min Bortflytning fraa Sverige: mit Hjems Allerhelligste smykkes nu siden tyve Aar af dette storartede Complex af Textilverker, — Gulvteppe, Bordteppe med Broderi, Portierer, Stol- og Sofabetræk — hvis Composition i alt væsentligt er udgaaet fra Hanna Winges Mesterhaand.

Da Reformdragtens Venner omkring 1886 begyndte sine Bestræbelser, fandt ogsaa de en levende Støtte i Hanna Winge, der udførte den smagfulde og dog saa enkle Tegning til Festdragt, som smykker den af dem udgivne Bog, og hun var vistnok ogsaa paa andre Maader virksom ogsaa for denne Sags Fremme.

At give et eneste samlet Udtryk for Hanna Winges Virksomhed i Textilkunstens Tjeneste er vanskeligt; thi den var saa mangeartet som denne Kunst selv. Dog turde det muligens pege mod det Centrale i hendes Livsverk, naar vi fremhæve paa den ene Side den brændende Kjærlighed til Fædrelandet og dets Fortids Verker, som hun delte med og fandt levende befordret gjennem sin Ægtefælle, og den fine, aldrig svigtende Farvesans, som hun medbragte som Resultat af sin egen rent kunstneriske Udvikling. Man skal lede længe for at finde en saa fint følt, saa livfuldt virkende og saa af ægte Farveglæde mættet Kunst som Hanna Winges textile Frembringelser.

Endnu engang skulde dog fru Winge tage Penselen i Haand, dennegang som decorativ Malerinde, da hun sammen med sin Mand smykkede en Festsal i »Bolinderska huset» paa Blasieholmen 1881 og en Loggia i Statsraad Astrups villa i Christiania, 1888—90.

Speilsalen i »Bolinderska huset» — L. O. Smiths Lejlighed — er holdt i Renaissance. Omkring en Række af M. E. Winge udførte decorative allegoriske Væg- og Tagmalerier, udførte hun en mesterlig Blomsterindramning à la Farnesina, ligesom en Mængde udmærket smukt udførte Blomstermalerier i Mario del Fiore's Maner smykkede de store Spejle, der vare anbragte over hele Salen.

Det sidste, store Arbejde, hun udførte, var en Række allegoriske Billeder — Sanserne — i Gobelinmaleri i Forbindelse med Contursøm for Statsraad Astrups Villa i Christiania. »Dette Arbejde» skriver hendes Mand til mig, »medtog hendes Kræfter, men udfyldte ogsaa mangen Stund med Livsglæde.»

* * *

Thi nu kom Smertens Dage. Allerede længe havde det anstrengende Arbejde i »Handarbetets vänner» — maaske ganske specielt Anordningen af den Udstilling af Foreningens Arbejder, som hun arrangerede i 1874 — indvirket skadeligt paa hendes ikke stærke Helbred. Hun søgte forgjæves Lindring ved Lysekils Bad, hun kjæmpede forgjæves mod det lammende Onde, der alt mere angreb hendes Livskraft, i fornyet Arbejde; forgjæves anstrengte D:r Westerlund, hvis ømme Omhu for hende er hævet over al Ros, sine mægtige Kræfter for at hæve et Onde, der allerede havde angrebet selve Livsroden, forgjæves flyttede hun med sin Mand 1893 til Enkøping, for stadig at kunne være i den berømte Læges Nærhed: en større Læge havde sagt sit strenge men kjærlige: »Gjennem Døden — til Livet». Kun Et var ikke forgjæves: den utrættelige Kjærlighed, med hvilken hendes trofaste Ægtefælle i de lange, tunge Aar — næsten bogstavelig bar hende paa sine Hænder, — opoffrende og glad midt i Sorgen, — stor som hun i Lidelsens og Forsagelsens svære Kunst.

Et smukkere Billede end disse trofaste Ægtefællers Kjærlighed, deres Samliv i højeste Forstand — i Glæde som i Lidelse skal man vanskelig kunne tænke sig.

Saa bar hun sin tunge Lidelses Kors med en sand Christens Taalmod og Hengivelse indtil Døden stille og fredeligt lukkede hendes Øjne fra al Livets Jammer Mandag d. 9 Marts 1896.

Men vi, der af hende har lært saa meget, og i hende, har tabt saa meget: maatte vi Alle af hende have lært det Største, det Usigelige: den uovervindelige Kraft, der ligger — ikke i Livsglædens Styrke og Idealitetens Skjønhedsglæde, thi de kues af Sygdom og Død, men i et gudfyldt Indre, der er »from og fri i sine Tankers Rige», og som ingen Sygdom og ingen Død kan besejre.

Fred over hendes velsignede Minde!

Paaskemorgen 1896.

L. Dietrichson.

Är kvinnorörelsen berättigad?

För den, som lik mig under 40 år med städse vaket intresse följt kvinnofrågans utveckling, såväl i hem- som i utlandet, företeddе den diskussion öfver »Kvinnans uppgift och ställning i samhället», hvilken, föranstaltad af föreningen »Studenter och arbetare», söndagen den 12 april hölls i Landtbruksakademiens sollenitetsssal, mycket som var af glädjande, men äfven annat af oroande beskaffenhet. Glädjande var det, att tänkande män och kvinnor af olika samhällsklasser samlats till allvarlig diskussion öfver ett för hela samhället viktigt ämne, glädjande ock att se den aktning, som visades kvinnan, samt ej minst att de kvinliga talarne ej voro underlägsna de manliga, som här uppträdde. Oroande var det däremot, att den af kvinnosakens målsmän befarade reaktionen mot dess sträfvanden ganska otvetydigt framstod från mer än ett håll under diskussionens lopp.

För att klarare inse kvinnorörelsens berättigande, bör man uppsöka en synpunkt inom seklets första hälft. En sådan, särdeles betecknande för dåtidens uppfattning af kvinnans uppgift och ställning, erbjuder sig i de utlåtanden, hvilka flere bland vårt lands främste jurister afgåfvo i anledning af väckt fråga om ogift kvinnas myndigblifvande vid 25 års ålder. Det heter nämligen i motiveringen för den afstyrkan, som Göta Hofrätt 1827 afgaf på lagkomiténs förslag om ogift kvinnas myndigblifvande [1].

Då kvinnan i vårt land, i följd af vedertagen uppfostringsmetod, icke bildas eller danas till annan verksamhet än den, som blir nödig för den inre hushållningens vård, hvarutöfver kvinnans egentliga verksamhetskrets ej heller synes vara ämnad; så måste ock däraf följa, att hon, dagligen sysselsatt med sina husliga små-

[1] Redan år 1817 hade dock förslag om ogift kvinnas myndighet vid 30 års ålder förekommit. Det utgick då från den af Kongl. Maj:t tillförordnade Lagkomitén, och en af dess medlemmar, expeditionssekreteraren J. G. Richert torde hafva varit den egentliga upphofsmannen därtill. I förslagets motivering hette det: »Visserligen kan det anmärkas, att kvinnan födestill ett slags beroende af mannen, och att det bör räcka hela hennes lefnad igenom; men man får ej förgäta, att detta beroende, om det ej skall förlora sitt syftemål, måste vara självvaldt hos kvinnan ifrån den ålder, då hennes bildning blifvit fulländad, och det tillhör ej lagen, att i stället för detta frivilliga beroende, sätta ett ovillkorligt tvång. — »Likväl har komitén ej velat föreslå, att ogift kvinna skulle vara myndig förr än hon fyllt 30 år». (Lagkomiténs förslag till Arfda-Balk. Stockholm 1817. sid. 70).

bestyr, icke kan, såsom mannen, reflektera på de större tilldragelserna i allmänna lefvernet, vinna den bekantskap med händelsernas vanliga gång eller förskaffa sig den erfarenhet af världen och människan, att en ovillkorlig rättighet att råda sig och sitt gods, kunde utan fara henne anförtros» — »Det förekommer oss, som skulle man i detta fall, långt ifrån att vilja utöfva en orättvisa mot kvinnan, tvärtom varit ledd af den mest ädla föresats, att, genom det man uppdrog vården och förvaltningen af hennes ägendom åt dem, som genom släktskapsbanden vore henne närmast, bereda henne det lugn och den stilla förnöjelse, hvaraf hon sig själf lämnad och i jämt beroende af andra, troddes icke komma i åtnjutande. Hon har hittills icke känt vidden af sin egen svaghet: ledd af vänskapens förtroliga hand, åt hvilken lagen jämväl anförtrott vården af hennes ägendom, har hon undgått falla ett dubbelt offer för förledarens illistiga beräkningar; vid sidan af en åldrig far eller mor har hon förnöjsamt ägnat sin omsorg åt deras hyllest och vård, ej lockad af begäret, att, såsom själf myndig, tänka och handla blott för eget bästa; och hon har, då hon förr eller senare inträdt i äkta ståndet, ditfört med sig, icke inbillningen att den myndiga kvinnan vore lika god som den myndige mannen, utan, då hon i sin make endast sett en självvald förmyndare, hvilken af öm kärlek och välvilja åtagit sig hennes angelägenhet, har hon varit lifvad af den sanna undergifvenhetskänsla, som alltid skall utgöra ett oeftergifligt villkor för den äktenskapliga föreningens sällhet och lycka». [1]

Beaktar man vidare de yttre ogynnsamma omständigheter, under hvilka kvinnan uppväxte, såsom t. ex. den mer än bristfälliga undervisning hon erhöll, öfver hvilken den ståndpunkt vår folkskola f. n. intager är vida upphöjd, den trånga begränsningen af hennes arbetsområde, då hon *utom* hemmet måste skaffa sig existensmedel, samt den osjälfständiga, oftast förödmjukande, ställning den ogifta kvinnan intog, kan väl ingen, huru reaktionär han eller hon än må vara, på fullt allvar förorda ett återgående till »den gamla goda tiden».

Till Geijers uttryck, »att människan är ett sent begrepp i historien», må fogas, att kvinnan är ett ännu senare. Otaligt många tänkande kvinnor kände detta med smärta under de tider, då de ej kunde få tillfälle att utveckla en naturlig begåfning, då de ej

[1] Jämför man med hvarandra här anförda aktstycken af 10 års mellanrum, finner man, att andan är hufvudsakligen densamma, vare sig lagstiftaren uppträder för eller emot kvinnans myndighet.

Först 1858 erhöll kvinnan rätt att, om hon så önskade, vara myndig vid 25 års ålder, hvilken rätt 1863 utsträcktes till hennes myndigblifvande utan villkor vid nämnda ålder. Man ser häraf, att frågan behöft ganska lång tid för att arbeta sig in i det allmänna medvetandet.

erhöllo utrymme för användandet af slumrande krafter, utan liksom i bur inspärrade foglar oupphörligt törnade emot sitt fängelses fina ståltrådsgaller, till dess de mod- och maktlösa upphörde med sina fåfänga bemödanden. Det var för dessa sina andligt förtryckta medsystrar, som Fredrika Bremer gjorde sig till språkrör, då hon i sitt verk »Hertha» gaf luft åt den bittra klagan, de kväfda suckar, hvilka under långa år ohörda förklingat och dött i rymden.

Hon säger därom:

»Osägliga äro de eländen, som alstras i den kvalmiga atmosfer, där den unga kvinnosjälen lefver, rättare vegeterar utan framtid i evig motsägelse till hvad ädlast inom henne rörer sig, sökande ljuset; osägliga de mörka syner, de förvillelser och uppslag, som däraf kunna uppstå. Det finnes ingen tyngre börda än den af lifvets tomhet. Den som skrifver detta vet det, ty hon har genomlefvat det och bär med smärta än i dag följderna af omyndighetsbudet, som fjättrade den största, bästa delen af hennes lif. Hon har det att tacka för mycket ondt och för ingenting godt, om icke — möjligtvis — den bittra rot hvars frukt blifvit — Hertha!»

Hertha! Ja, hur många af de sista generationernas unga kvinnor hafva väl läst denna bok, hvilken beredde sin författarinna ett slags martyrskap genom de hätska anfall, för hvilka hon blef utsatt, såväl af pressen som af anonyma brefskrifvare, så att hon slutligen föranleddes att lämna fäderneslandet och företaga en utländsk resa. Denna bok skulle dock utan tvifvel blifva en ganska nyttig läsning, såväl för dem, som anse kvinnorörelsen hos oss icke hafva gått tillräckligt fort framåt, som för dem, hvilka anse den oberättigad. De skulle då finna, att de uttalanden Fredrika Bremer däri gjort, de önskemål hon framställt äro i vår tid en öfvervunnen ståndpunkt. *Då* ansågos de likväl så revolutionära, ja, rent af skadliga, att mödrar ej ville tillåta sina unga döttrar läsningen af en så »farlig bok». Man fann rent af osedligt, att bokens hjältinna förband och skötte den knäskada, som en ung man erhållit vid en eldsvåda.

Betecknande för tidens förhållanden är ock, att kvinnorna hörde tåligt på, hur Fr. Bremer förkättrades, och, om äfven en och annan hyste motsatta åsikter, vågade hon ej uttala dem af fruktan att bli ansedd såsom en emancipationslysten kvinna.

Äfven sedan Fredrika Bremer aflägsnat sig från fäderneslandet, förföljdes hon af pressen, men det var fortfarande tyst utefter hela kvinnolinien, till dess »*En ropandes röst*»[1] höjdes mot de oädla anfallen.

[1] Uppsats af *St* — införd i fem nummer af Aftonbladet våren 1857.

Endast i detta lilla faktum ligger ju en oerhörd skillnad mellan förr och nu, ty då en af våra mest framstående kvinnor i föredrag och broschyrer utkastat en handske till dem hon benämner »kvinnosakskvinnorna», skyndar den ena efter den andra att upptaga den för att oförsagdt och talangfullt förfäkta de rättigheter, som blifvit deras kön tillerkända.

* * *

Om man än har Fredrika Bremer att tacka för det första utsädet till den skörd, hvilken nu burit frukt i välsignelse för många, var det dock »Tidskrift för hemmet», som träget och troget och med det »koncentrerade mod, som heter tålamod»[1] plöjde fåra efter fåra i obruten mark för att der nedlägga och vårda de goda fröen. Det finnes ej en reform berörande kvinnan, som icke varit väckt eller afhandlad i nämnda tidskrift, och af de många förslag, som af den framställts för att vidga kvinnans arbetsområde och gifva henne nya och innehållsrika lifsuppgifter, hafva de flesta småningom blifvit genomförda. Under det den s. k. kvinnoemancipationen på många ställen i utlandet gjorde mer väsen af sig genom agitation, möten och petitioner, försiggick den hos oss på ett så sansadt och följdriktigt sätt, att den oförmärkt vann insteg i den allmänna opinionen. Med fullt skäl kunde därför Esselde yttra: »att 'Tidskrift för Hemmet' allt ifrån dess första framträdande gaf den impuls, som förlänat kvinnorörelsen i Sverige karakteren af en sund, historisk utveckling, där rätt och plikt, frihet och ansvar gå hand i hand».[2]

I Norden var det ock Sverige, som gick i spetsen för kvinnorörelsen, hvilken först långt senare fick insteg i de öfriga länderna. Camilla Collett säger också härom: »Det är vårt grannland Sverige, som står främst bland de skandinaviska länderna i rörelsen för förbättrandet af kvinnans ställning. Det gick tidigt om de andra i afseende på det lifliga och verksamma intresse för kvinnans rättigheter, som där gjorde sig gällande, och resultatet däraf är att landet nu är välsignadt med många storsinnade reformer i denna riktning».[3]

Bland de tankekorn, som utkastades af »Tidskrift för hemmet», torde knappt några haft en bättre grokraft än dessa: »*Kvinnan behöfver arbetet, och arbetet behöfver kvinnan*».

---

[1] Citat ur ett bref från Olof Eneroth.
[2] »Autografier af framstående personer», Serien 2.
[3] »The Woman question in Europe», a series of original essays. Edited by Theodor Stanton M. A. Paris 1884.

*

Huru många kvinnor i lyckliga existensvillkor, hvilka af en eller annan orsak ej kunnat fylla kvinnans *egentliga lifsuppgift* att blifva maka och moder, hafva ej suckat under den »tunga bördan af lifvets tomhet»! Många hafva, för att frigöra sig från denna börda, ingått äktenskap utan kärlek och kanske därigenom beredt både sin egen och en annans olycka. Andra åter, som vid familjeförsörjarens död befunnit sig utan tillgångar, hafva med förtviflan i hjärtat fåfängt sökt ett arbete, som kunnat gifva dem ett sparsamt, men självförvärfvadt bröd. I brist på nödiga kunskaper hafva de fått nöja sig med ett underordnadt och illa lönadt arbete, så vida de icke velat underkasta sig förödmjukelsen att äta nådebröd i en förmögen släktinges hus.[1] Äfven dessa hafva då tillgripit äktenskapet, när sådant erbjudits, som en räddningsplanka, men hafva på så sätt kanske »kommit ur askan i elden».

Ty under forna tider betraktades kvinnans begåfning och öfriga goda egenskaper endast som en rad af nollor, hvilka först erhöllo värde genom den manliga enhet, som ställde sig i spetsen för dem. Att kvinnans personlighet nu blifvit frigjord och utvecklad, är också det mest glädjande resultatet af kvinnoemancipationen.

* * *

Genom de ökade möjligheter till förvärfvande af kunskaper, som i våra dagar stå flickan till buds — ehuru visserligen ännu i flera fall på hårdare villkor än gossen — kan hon, bättre rustad än förr, självständigt upptaga kampen för tillvaron.

Då ännu under 1840- och 50-talen all undervisning i skolorna, med kanske några få undantag, meddelades af manliga lärare, fick under det därpå följande decenniet allt flera lärarinnor tillträde till undervisningsanstalterna. Detta icke blott i flickskolorna, äfven i gosskolornas lägre klasser anförtroddes undervisningen åt lärarinnor, och med det goda resultat att allt flere sådana platser lämnades åt kompetenta kvinnor. Om den aktning och det erkännande de rönte af sina medlärare, vittnar bäst den omständigheten, att de efter hand äfven erhöllo säte och stämma i lärarekollegiet.

Ju mer kvinnan dokumenterade sig såsom duglig och arbetsskicklig, desto villigare blef man ock att lämna henne tillträde till

[1] En hjärtskärande skildring af de svårigheter, hvilka möta en bildad kvinna, saknande grundliga kunskaper, i hennes kamp för dagligt bröd, gifver oss *Elise Orzeszko*'s E[illegible]tt kvinnoöde».

nya banor och vidgade sålunda hennes arbetsområde. Hon erhöll efter hand rättighet att bestrida lärarebefattningen i folkskolor, att utöfva organist-, tandläkare- och fältskärsyrkena, att innehafva platser inom telegraf- och postverken och slutligen tillåtelse att taga studentexamen, inskrifvas vid universiteten och aflägga examen inom filosofiska, juridiska och medicinska fakulteterna. Samtidigt fick hon äfven tillträde till skrifvareplatser i banker, försäkringsanstalter, sparbanker samt på handelskontor.

Erkännas måste att bemödandet att åt kvinnan anskaffa nya arbetsområden kröntes med ej anad framgång, särdeles när man besinnar, att det var under den korta tiden af 15 år, de viktigaste af dem öppnades för henne. Under det fjerdedels sekel, som sedermera förflutit, hafva antalet af kvinliga skrifvare och bokhållare mångdubblats och f. n. ser man sådana t. o. m. i ämbetsverken. På kontor och i bodar förekomma de i mängd, och i de senare intaga de företrädesvis kassörsplatserna. Utan tvifvel skulle kvinnoarbetet ej funnit en så vidsträckt användning på alla dessa områden, om det icke visat sig fullt tillfredsställande. Arbetsgifvarne torde äfven af ekonomiska skäl hafva gifvit kvinnan företräde vid besättandet af dylika platser, ej blott emedan hon nöjt sig med ringare ersättning, utan ock, emedan hon visat sig pålitligare. Allt flera af de kvinnor, som behöft att genom eget arbete förvärfva sig en inkomst, hafva sökt denna på de omnämnda skrifvareplatserna. Många af dessa tillhöra goda familjer, äro döttrar eller släktingar till högre ämbetsmän, och långt ifrån att deras sträfvan mötts med ogillande eller axelryckningar, har man välvilligt underlättat den. Visst hör man understundom påstås, att det är underligt, ja, orätt, att en flicka, hvars föräldrar tyckas befinna sig i goda förmögenhetsförhållanden, borttager en plats för den, som lefver under mera tryckta villkor. Här är svårt att uttala något bestämdt omdöme, enär för det första mången högt stående persons ställning *kan* vara ganska ihålig, och för det andra, ingenting är osäkrare än en flickas framtid. Om föräldrar, i medvetandet däraf, uppmana sin dotter eller understödja hennes önskan att skaffa sig ett med inkomst förenadt arbete, bör sådant ej klandras. Bestämdt orätt är dock, då en flicka i lyckligare villkor, genom att arbeta för en mindre penning, nedtrycker arbetslönen för den, som måste lefva af sitt arbete.

Det var mot detta kvinnornas inkräktande af verksamhetsområden, som tillförene varit mannen uteslutande förbehållna, fröken Key kraftigt uppträdde i sina föreläsningar, stämplande hvarje sådant arbete

som »missbrukad kvinnokraft». Hon har frågat: hafva resultaten af det arbete kvinnorna nedlagt på akademiska examina, på en statstjänst, en kontorsplats varit mycket värda? Hon har påstått, att »på kontoren och byråerna förlora kvinnorna ofta sin lifsglädje samt blifva sjuka och nervösa och måste bära de manliga kamraternas missnöje öfver försummadt arbete eller hålla i tills de stupa».[1] Ja, hon har sökt skrämma kvinnorna från de nya arbetsfälten i följande passus: »Och allt efter som fler och fler yrken komma i de billigare arbetande kvinnohänderna, allt färre bli de män, som genom äktenskapet kunna gifva kvinnan möjlighet att nå sin fulla utveckling som kvinna; allt mera nedtrycka kvinnorna arbetslönerna för hvarandra och männen; allt starkare växer därför från männens sida mot kvinnorna en känsla, lik den hvita rasens hat mot den gula».[2] Slutligen har hon anfört utlåtanden från åtskilliga arbetschefer, som hon tillfrågat, bekräftande hennes omdöme om kvinnans underlägsenhet på de manliga arbetsområdena.[3] Mot slikt påstående skulle dock med säkerhet kunna citeras långt flere bevis af arbetsgifvare, hvilka vitsorda ej blott kvinnans plikttrohet och pålitlighet, utan äfven erkänna hennes dugande förmåga i rätt många fall. Följande yttrande af den populäre författaren »Sigurd» torde komma sanningen närmast:

»Ännu på lång tid duger det inte för en kvinna, som beträder ett s. k. manligt verksamhetsfält, att bara vara lika god som en någorlunda duglig karl; skall hon upptaga striden mot alla fördomar och någorlunda helskinnad komma undan, så måste hon vara minst 50 procent *bättre*. Se där den enkla sanningen!»

* * *

Det är ej en lätt sak att inlåta sig i meningsutbyte med fröken Key. Tror man sig ena ögonblicket hafva fått tag i henne, glider hon det andra en ur händerna. Anser man sig i hennes egna ord hafva funnit ett godt argument *emot* henne, svarar hon helt lugnt, att man »ej kan läsa innantill». Medgifvas måste ock, att det obestridligen *är* svårt att rätt läsa fröken Key innantill, ty hennes senaste skrifter innehålla så många motsägelser och paradoxer, att man ej alltid kan komma till klarhet, hvartåt hon verkligen syftar.

Fröken Key har likväl själf gifvit fingervisning på ett annat

[1] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 78.
[2] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 85.
[3] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 17.

sätt att läsa henne, då hon i slutet af sin sista publikation, »*Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*», yttrar: »Missbrukad kvinnokraft var skrifven i korta satser under förhoppning att flertalet kunde läsa icke blott på raderna utan äfven mellan dem». Nu är det just genom en sådan läsning många af fröken Keys vedersakare kommit till följande slutsatser rörande hennes mening om kvinnans egentliga lifsuppgifter. Dessa skulle vara:

1:o att behaga mannen och uppgå i honom;

2:o att föda och fostra barn.

Många tro sig därjämte på samma sätt kunna läsa, att fröken Key anser sig stå så högt inom intelligensens område, att hon med öfverlägsenhet kan skåda ner på alla dem af sina medsystrar, hvilka hon benämner »kvinnosakskvinnor», »genomsnittskvinnor» och »försvarskvinnor».

Skulle nu ganska många, både män och kvinnor, kommit till denna uppfattning genom *sin* läsning, så frågas, om felet till missförståelsen ligger så mycket hos dem, som ej fastmer hos den, hvilken ej tillräckligt klart och tydligt preciserat sin mening.

De finnas, som tro sig kunna läsa ännu mycket mera, men som deras talan med värme och kraft blifvit förd af fröken Mathilda Roos, hänvisar jag endast till hennes broschyr »*Ett ord till fröken Ellen Key och till den svenska kvinnan*».

Man har känt sig öfverraskad af, att fröken K., som förr alltid på goda skäl ansetts tillhöra framstegspartiet inom kvinnorörelsen, nu adopterat, hvad *man redan länge betraktat som en föråldrad uppfattning nämligen att kvinnan endast genom mannen kan vinna aktning och lycka.* Vidare att en person med fröken K:s rikt utvecklade intelligens och självständiga ställning vill uppdraga en trång begränsning för kvinnans lifsuppgift och verksamhet utom hemmet. Det är ju obestridligt, att par »la force des choses» hundratals kvinnor *måste* försaka äktenskapets och moderskapets lycka.

Fröken K. tyckes likväl dela den af C. J. L. Almqvist uttalade åsikten, att »endast den kvinna, som genom sin självverksamhet är i stånd att fylla en plats utom äktenskapet och försörja sig är fullt fri i sitt val af make»[1]. Och själf säger hon i samma syftning: »Den arbetsodugliga kvinnan råkar alltid i någon form af förnedrande beroende, af hvilken den mest förnedrande är äktenskapet, fattadt såsom försörjning»[2].

[1] »Kvinnlig psykologi och kvinnlig logik» sid. 49.
[2] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 20.

Under sådan förutsättning måste ju äktenskapens antal ytterligare reduceras?

Mot den hänförelse, hvarmed fröken K. uttalar sig om kärleken och äktenskapet, torde icke vara ur vägen att framlägga den nyktra erinringen, att visst långt ifrån alla äktenskap äro fullt lyckliga, och att mången hustru fått pejla djupet af Inferno i sitt husliga lif.

Hvarför då vilja kringgärda kvinnan med föreskrifter, att hon endast inom ett visst tillmätt område får söka det arbete, som är förenligt med hennes »väsensegendomlighet»? Hvarför ej lämna henne frihet att utveckla sig i den riktning, dit hennes anlag och böjelser peka — den må nu t. o. m. syfta på studentexamen? Hvarför bestrida henne rättighet att söka det arbetsfält, där hon får den bästa pekuniära ersättningen — detta må nu också ligga i banker eller kontor?

Den obevekliga nödvändigheten bjuder såväl den meddellösa kvinnan som den medellösa mannen att skaffa sig ett arbete, hvilket gifver de bästa existensvillkoren. Det är ofantligt mycket arbete i denna värld, på hvilket man kan tillämpa det engelska uttrycket »drudgery» — för hvilket ej torde finnas bättre försvenskning än »hvardagssläp» — och *det* är visst icke främmande för moderskallet. Obestridligt är, att endast ett fåtal priviligierade, män som kvinnor, kan *välja* det arbete, som bäst passar för deras anlag och böjelser. Den stora massan måste med eller mot sin vilja förrätta »drudgery-work».

Detta bör dock ej betraktas såsom någon olycka, ty ett omsorgsfullt och samvetsgrannt förrättande af äfven det enklaste och enformigaste arbete kan gifva en inre tillfredsställelse, hvilken estetikern ofta saknar.

Månne det ej ligger en motsägelse däri, att fröken K., på samma gång hon förordar samskolor, dock vill inskränka kvinnans uppfostran till utvecklingen af de egenskaper, som tillhöra hennes köns egendomlighet? Om samuppfostran således kan vara fullt lämplig i skolans *lägre* klasser, bör den väl åtskiljas i de högre, där gossens studiemål vanligen är studentexamen? Och då fröken K. i föredraget öfver »Naturenliga arbetsområden för kvinnan» uttalat som sin mening, att »studentexamens olycksaliga inflytande är uppenbart på det manliga släktet», bifogar hon varningen, »att alla borde motarbeta, att äfven det kvinliga släktet drifves in under samma ok»[1].

[1] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 73.

Likväl synes fröken K. ej hafva något emot, att kvinnan väljer läkarinnans eller juristens kall. Men huru skall hon blifva legitimerad läkare eller jurist utan studentexamen? Kan hon tillerkännas rätt att konkurrera med mannen på nämnda banor, där trängseln redan är stor nog?

En annan motsägelse är, att fröken K. å ena sidan starkt betonar, att kvinnans egentliga verksamhetskrets är hemmet och att hon, då hon måste söka sin lifsuppgift utom detsamma, bör göra det inom områden »där hennes moderliga instinkter kunna göra sig gällande», men å den andra säger sig icke betvifla, att »vid nästa sekelslut på alla rättsområden medborgarinna skall betyda detsamma som medborgare»[1]. Denna antydan om kvinnans framtida deltagande i det politiska lifvet, bekräftas därjämte af yttrandet, att kvinnan bör hafva »alldeles samma rätt (som mannen) att taga del i stiftandet af lagarna». Huruvida detta blir till fördel för hennes moderliga och husmoderliga plikter, lämnas åt framtiden att bevisa.

* * *

Med stor skärpa vänder sig fröken K. mot »kvinnosaks- och försvarskvinnorna», men stundom påminna hennes angrepp på dem om en viss notorisk riddares härnad mot väderkvarnar.

Så t. ex. författarinnans ända till leda upprepade påståenden, att »kvinnosakskvinnorna» drifva satsen, att kvinnan i afseende på intellektuell begåfning är fullt likställd med mannen, och att de uppställt såsom sitt mål: »kvinnans jämnhöjd med mannen inom hans lifssfer»[2], m. m. m. m. af samma innebörd.

Det är visst *möjligt*, att äfven svenska kvinnor uppträdt med dylika öfverspända anspråk, men de hafva med all säkerhet ej tillhört antalet af våra ledande kvinnor och kunna sålunda ej tillerkännas någon auktoritet. Bland de många för sitt köns sanna intressen arbetande, med hvilka jag under en lång lefnad kommit i beröring, vet jag mig ej hafva påträffat en enda sådan individ.

För egen del erkänner jag gärna det manliga släktets öfverlägsenhet i andlig begåfning, då man betraktar det i sin *helhet*. Men däremot kan ej bestridas, att, om man tager hänsyn till *individerna*, har det funnits och finnes ännu rätt många framstående, ädla kvinnor, hvilka gjort en beaktansvärd insats i kulturarbetet[3].

---

[1] »Missbrukad kvinnokraft» sid 4.

[2] »Kvinnopsykologi och kvinnlig logik» sid. 97.

[3] Se fröken Sandströms uppsats i Dagny: »Kvinnoarbete och kvinnolycka.»

Fullkomligt otillbörliga äro äfven de skarpa hugg fröken K. riktar mot »försvarskvinnorna», hvilka hon beskyller för krigsagitation, sägande: »Till stor del genom kvinnans af alla sakkunskaper, af alla politiska ansvarskänslor otyglade känslosvall har broderkrigets afsikt, denna brottsliga dårskap, otänkbar före försvarsagitationen, under åratal vanärat vårt folk. I hela detta århundrade finnes icke något mera upprörande missbruk af den svenska kvinnans krafter» [1]. Beskyllningar af sådan art kunna icke betraktas annorlunda än som foster af en allt för högt uppjagad fantasi.

Måhända torde äfven här kvinnor gjort sig skyldiga till klandervärda förlöpningar, men därför är det väl ej berättigadt att utslunga ett anatema öfver hela försvarsrörelsen.

Vårt gamla, kära Sverige har varit lyckligare än de flesta andra länder, emedan det *aldrig* varit underkufvadt, *aldrig* helt förlorat sin självständighet. Skulle då den nuvarande generationen, ättlingarna af de män, som med Gustaf Vasa kämpade för fäderneslandets befrielse från främmande ok, af de tappra, som med Gustaf Adolf offrade sina lif för trosfriheten, skulle den, ej mäktig af offervillighet, sitta med händerna i skötet och blottställa fäderneslandet för samma öde, som drabbat Polen, Finland och Östersjöprovinserna? Det ser nästan ut som skulle fröken K. vilja antaga, att vi ej hafva andra grannar än dem, som bygga och bo på hinsidan Kölen. Skulle hon aldrig fått ögonen öppna för det faktum, att vi äfven i söder och öster äga grannar, att dessa mäktiga grannar förr eller senare kunna drabba samman, och att Gotland för båda vore en lockande krigsdepôt, samt att vår neutralitet endast skulle respekteras i den mån den vore beväpnad och kunde försvaras? Då torde hennes eget uttryck: »det är på ögonen vi först blifva blinda» [2], här finna sin tillämpning.

Ännu en sak. Det kan ej vara fröken K. obekant, att äfven i Danmark och Norge pågår i närvarande tid en försvarsagitation bland kvinnorna, och med fördelaktigare finansiella resultat än hos oss. Med skäl kan frågas, om en sådan för Norges kvinnor lärer hafva mer än *ett* ögonmärke? Emot denna försvarsagitation i grannlandet har dock fröken K. ej haft ett klandrande ord. Hvarför skulle då den *svenska* kvinnan förhålla sig liknöjd gent emot den fosterländska rörelsen?

---

[1] »Missbrukad kvinnokraft», sid. 53, 54.

[2] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 63.

Ack, det torde nog ännu töfva länge, länge, innan den eviga fredens dag uppgår öfver jorden!

* * *

Högmodet har med rätta blifvit räknadt bland de sju dödssynderna. Men det är ej blott börds- och penningehögfärden, som äro fördömliga; detta gäller ock andra yttringar af samma känsla, intelligenshögfärden ej undantagen. Varnande säger skalden:

»und Hochmuth ist's, wodurch die Engel fielen,
woran der Höllengeist den Menschen fasst».

Intelligenshögmod leder ofta till en annan självförvillelse — snilledyrkan. Men om snillet heter det, så väl som om mycket annat godt, hvaröfver vi glädjas eller förhäfva oss — hvar och en efter sin sinnesart: »Vi hafva intet, det vi ej undfått hafva». En enda liten blodpropp är tillräcklig att rubba tankemekanismen hos det mest öfverlägsna snille, att ej tala om den uppmjukning af hjärnan, hvilken för många högt begåfvade män blifvit en nemesis, som bestraffat deras afvikelser från sedlighetens väg.

Mot det snedvridna åskådningssätt, som funnit sitt uttryck i följande sats: »ägde ej den manliga öfvermänniskan sin intensiva sinnlighet, sitt dämoniska djup, sin frändskap med Lucifer och Prometheus, då hade han hvarken blifvit stor som religionsstiftare eller tänkare, som skald eller siare»[1], måste inläggas den allvarligaste protest. Sannolikt instämmer också hvarje sansad och tänkande människa af full öfvertygelse i fröken Roos' ord: »att de stora snillen, hvilka sölat sig i laster, blifvit stora *trots detta* och icke *i följd däraf*».

Att säga det snillet ej bör mätas med den »gängse etiska mätstickan» är en farlig sofism, ty rätt och orätt äro ej subjektiva begrepp. Ju mer intensivt snillet är, desto större blir ock det ansvar det ålägger.

Utsträckes ett dylikt vrångt åskådningssätt äfven till de geniala kvinnorna, blir det än mer betänkligt, huru få dessa än må vara. Många af fröken Keys vänner hafva också icke kunnat undgå att känna sig smärtsamt berörda af den beundran hon uttalar om författarinnan Laura Marholm, denna »Tysklands enda geniala kvinna», från hvilken hon citerar det förunderliga uttrycket: »att det beteck-

[1] »Missbrukad kvinnokraft» sid. 27.

nande för den bästa som den sämsta kvinnonaturen är dess vildhet, denna med själfva urnaturen djupt förbundna väsensart» (M. K. sid 58). Bäst för oss, stackars genomsnittskvinnor, att ej förstå det »gränslöst djupa» i denna geniala sats!

Det hade varit önskligt att flera af Laura Marholms märkliga yttranden framdragits i ljuset, hvarigenom man tydligare fått se hvilken andas barn denna författarinna är, så att tänkande mödrar kunnat sätta sig i försvarstillstånd mot hennes lärosatser. Se här en sådan: »I mannen börjar kvinnans lif och i honom slutar det, ty mannen gör kvinnan till kvinna. Han skänker henne sundhet och själfaktning genom att göra henne till mor.»

Och en dylik litteratur, om hvilken en *manlig* recensent säger, att »den doftar af parfymerad sinnlighet», vill man, om ock på indirekt sätt införa i våra hem! Ty det är att befara, det många kvinnor, just i anledning af det beröm, hvarmed fröken K. talar om Laura Marholm, skaffat sig hennes arbeten. Allt som retar nyfikenheten har, tyvärr, en stark lockelse.

En annan författarinna af samma skaplynne tyckes danskan Erna Juel-Hansen vara, om hvars bok »Kjerlighedens Veje» samma recensent säger: »den är rutten, den stinker». Han uppmanar kvinnorörelsens ledande krafter att gripa in och slå ett slag som duger för kvinnans ära mot en usel litteratur och ett förvrängt åskådningssätt, som hota att beröfva våra unga flickor deras skönaste smycke — den jungfruliga renheten. Häri instämmer jag af innersta hjärta, ty det vore sannerligen en af tidens mest beklagansvärda missriktningar, om männen måste uppträda att värna om sedligheten, emedan kvinnorna förhölle sig passiva.

* * *

Från den ringaktning, hvarmed fröken Key talar om sin tids och sitt lands kvinnor, undantager hon ej ens mödrarna, oaktadt den höga tanke hon hyser om deras kall. Om dem säger hon nämligen: »Förr än det blir en sanning, icke blott i festtal och tidskriftsartiklar, utan i lifvet, att moderns uppgift är det väsentligaste området för kvinnans kraftutveckling, förr kommer hon icke att erhålla den utbildning hennes moderskall behöfver». (»Missbrukad Kvinnokraft» sidan 38.)

Här torde Göthes uttryck:

»grau, theurer Freund, ist alle Theorie,
und grün des Lebens goldner Baum»,

finna sin fulla tillämpning. Ofta händer, att den som är starkast i teorien är svagast i praktiken. Det berättas om tvenne begåfvade makar, att de skrefvo och öfversatte goda böcker i uppfostringsfrågan, men det oaktadt blefvo alla deras söner mer eller mindre förolyckade individer.

Däremot finnas otaliga mödrar, som hvarken läst Rousseau eller Pestalozzi, än mindre Pérez, Brücker m. fl., men som, tack vare sin kvinliga instinkt, sin rättskänsla och sin aldrig svikande plikttrohet, uppfostrat sina söner till dugande, redbara män och sina döttrar till förståndiga och arbetssamma kvinnor.

En viktig sanning, som teoretikern vanligen förbiser, är: »qu'on chasse la nature par la porte, elle vous revient par la fenêtre». Men dock är det just detta, som gör uppfostringskonsten så svår, så komplicerad, att den icke kan inrangeras bland andra skoldiscipliner. De mödrar, som med största samvetsgrannhet beflitat sig om att fylla det maktpåliggande kallet, skola sannolikt, när deras verk synes afslutadt, ödmjukt erkänna: »*nu* vore jag kanske mogen att börja!» Och detta ej i anledning af de många arbeten om uppfostran de läst, utan af den erfarenhet de inhemtat.

Om sönernas uppfostran företer många och stora svårigheter, så äro dessa knappt mindre hvad döttrarnas angår. Sonen uppfostras nämligen till ett visst, bestämdt mål, det att genom sitt arbete förvärfva sig existensmedel och en oberoende ställning i samhället. I afseende på honom gäller då för modern att så dana hans karakter, att han väl fyller sin plats, hvarhelst han kommer att finna sin verksamhet.

Hvad åter döttrarna beträffar, måste modern hafva tvenne mål för ögonen, det ena skall göras, det andra icke låtas. Dottern bör onekligen uppfostras för det kall, som sannolikt blir hennes i 8 af 10. fall. Men hon får ej hållas i okunnighet om att det mål, som kanske hägrar skönast för ungmöns drömmar, dock måhända ej af henne skall uppnås. Hennes uppfostran bör derför äfven afse att utveckla henne till ett självständigt väsen, som kan tänka och handla på egen hand. Hon måste läras, att *om* hon ej får den lifsuppgift, som bäst öfverensstämmer med hennes natur och böjelser, måste hon söka en annan, der hon kan få användande för sina krafter och tillfredsställa sitt kraf på en gagnande verksamhet. Om hon saknar egen förmögenhet, måste hon söka ett arbete, som kan tjäna henne till förvärfskälla. Otvifvelaktigt är, att föresättandet af ett sådant dubbelmål kan förorsaka svårigheter och framkalla kollision mellan plikter,

därigenom att den unga flickan går förlorad för hemmet, under sökandet efter ett yttre självständigt arbete.

Men, huru utjämna alla svårigheter, huru undanrödja alla konflikter? Här kunna inga allmänna föreskrifter göra sig gällande, utan hvar och en måste vinnlägga sig om den för sina förhållanden bäst passande lösningen.

* * *

Man och kvinna skapades, ej blott till släktets förökelse och uppfostran, utan ock att vara hvarandra till inbördes hjälp och stöd. Då man i ett lyckligt äktenskap kan iakttaga det välsignelserika inflytande man och hustru utöfva på hvarandra och se huru tvennes intressen här sammansmälta till *ett*, synes det oemotsägligt, att äktenskapet är en gudomlig institution. Men ej blott såsom maka, utan ock såsom moder, syster, vän och arbetskamrat förmår kvinnan inverka godt på mannen. Under samlifvet och samarbetet är det som mannens och kvinnans ömsesidiga väsensegendomligheter skola suppleera, modifiera och utveckla hvarandra.

Bort därför med det fåvitska talet, att, i anledning af arbetskonkurrensen mellan man och kvinna, kan uppstå ett könshat, liknande »den hvita rasens hat mot den gula!» Bort också med det småaktiga indelandet af olika arbetsområden för man och kvinna, med ett ve mot den senare, om hon öfverträder det uppställda råmärket! Bort med det ohållbara påståendet, att »äktenskapet blir allt mera oåtkomligt för otaliga män och kvinnor, ju flera kvinnor, som af brödnöden drifvas ut i kampen för tillvaron, såsom hvarandras och männens konkurrenter» (»Missbrukad kvinnokraft» sid 36).

De områden, hvarpå kvinnan inkräktat, som det säges till förfång för mannen, äro väl egentligen skrifvareplatser med för de flesta fall så klen aflöning, att en man visst ej på en sådan skulle kunna gifta sig och bilda familj. För kvinnan, som vanligen får sitt arbete dåligt betaldt, hafva dylika skrifvareplatser dock ett stort värde, åtminstone kan hon på dem under en kortare arbetstid förtjäna mera än då hon endast är hänvisad till nålen för sitt uppehälle. Det oupphörliga nålarbetet är dessutom i sanning för många en hälsoförstörande träldjänst, utom det, att det på långt när ej är tillräckligt för alla, som själfva behöfva arbeta för sitt uppehälle.

Men, under det man på flere håll uppträder mot kvinnans oberättigade inkräktande på det manliga arbetsområdet, märkes ej nå-

gon gensaga mot männens inträngande på det kvinliga. Och likväl utöfvar detta ett vida mer ödesdigert inflytande på den kvinliga arbetsmarknaden. Nålen har ju i alla tider varit det verktyg, som man obestridt ansett tillkomma kvinnan. Men vi hafva ej blott mansskräddare och skomakare, som i detta hänseende konkurrera med kvinnan, utan äfven damskräddare och linnesömnadsentreprenörer. Väl ingår i denna industri, särdeles i de tvenne sistnämnda, kvinnoarbetet såsom väsentlig faktor, men till hvilket pris? Sömmerskans arbetslön måste nedtryckas till ett minimum för att bereda mellanhanden vinst. Under det de stora sömnadsentreprenörerna samla rikedomar, förtäres den stackars sömmerskans hälsa och krafter, så att mången dukar under för det slafarbete, som af Thomas Hood så gripande skildras i hans *Song of the shirt.* [1] Den, som ej blickat in i dessa förhållanden, skall ej kunna föreställa sig hur ringa den arbetslön är som t. ex. de kvinnor erhålla, hvilka arbeta för bodar och fabrikanter. [2]

Här återstår för samhället en orättvisa att godtgöra. Här behöfver männens rättskänsla väckas till full insikt om hela grymheten af ett dylikt förfarande. Men detta torde ej gå lätt, så länge det är egennyttan, som fäller det afgörande utslaget. Det har, tyvärr, blifvit antaget som princip att underskatta kvinnoarbetets värde, så att härifrån ej ens göres undantag, då staten är arbetsgifvaren. Att kvinnan äger jämförelsevis få behof mot mannen, är den skenfagra föreställning hvarmed man söker lugna sitt samvete. ° Därför drifvas också allt flera kvinliga offer att draga de penninghungrandes Grottekvarn.

Är det därför underligt, om den arbetssökande kvinnan ser sig om efter områden, där hon kan få bättre lön för ett mindre utpinande arbete. Och om hon förrättar detta sitt arbete på ett pliktroget och tillfredsställande sätt, hvarför då vilja förmena henne det under föregifvande, att det ej ligger inom det för hennes kön naturenliga arbetsområdet? Ihågkommas bör äfven, att den arbetande ogifta kvinnan ej sällan äfven har andra att sörja för. Än är det åldriga föräldrar, än yngre syskon att uppfostra, än åter brö-

[1] Införd i 9:de årg. af Tidskrift för Hemmet, sid. 67 och följande.

[2] Se här några siffror som tala: för fina mansskjortor betalas 25 öre pr st. och för enkla 10 öre pr st. eller 1: 50 à 2 kr. pr dussin, då sömmerskan äfven får tillsläppa tråd; för maskinstickade långa fruntimmersstrumpor 1: 75 pr dussin, för hopmaskandet af höga damasker 50 öre pr dussin, för bluslif 30 öre st., för hvita halsduksrosetter 1:75 pr dussin o. s. v.

der, hvilka liksom den förlorade sonen, förspillt sin arfved. Och för tillgodoseende af dylika kraf måste hennes knappa arbetsförtjänst räcka till! Låt därför rättvisan hafva sin gång, och låt sakerna naturligt utveckla sig utan några fingervisningar, utan några inkast.

Det synes föga önskvärdt att kvinnan tränges med mannen på ämbetsmannabanan, eller knuffas med honom i det politiska lifvet, men då kampen för tillvaron är lika bjudande för kvinnan som för mannen, är det endast en rättmättig fordran att de anlag, som naturen hos henne nedlagt, måtte få en så fullständig utveckling som möjligt, och att hon måtte erhålla frihet att tillgodogöra sig sina krafter och kunskaper i den riktning, som mest öfverensstämmer med hennes böjelse, förmåga och intressen.

Det ideella förhållandet härvidlag vore otvifvelaktigt, att man och kvinna, utan småaktig afundsjuka och utan själfförhäfvelse, arbetade tillsammans »en bon camarade» i sådana yrken, hvari såväl manligt som kvinligt arbete ingår — och de äro ju ganska många — samt i de befattningar, där kvinnan visat sig lika arbetsduglig som mannen — och de äro ej heller så få. Därtill fogas hoppet, att rättvisan slutligen skall segra öfver egennyttan, och kvinnoarbetet erhålla en med förtjänst och billighet öfverensstämmande lön.

* * *

Fröken Key synes i sin publikation, »*Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*», ej blott hafva modifierat och sökt tydliggöra åtskilliga af sina åsikter, utan har till och med motsagt mycket, af hvad hon i föredragen yttrat.

I »Missbrukad kvinnokraft» så väl som »Från Goethes värld» (Ord och Bild, 4:de häft. 1895) och i åtskilliga tidigare skrifter tyckes hon luta åt den österländska uppfattningen af förhållandet mellan man och kvinna. Grumlig förefaller äfven innebörden af följande passus: »Samlifvet mellan nutidens mera andligt utvecklade kvinnor och mera känsligt förfinade män, måste nämligen finna nya former» (»Missbrukad kvinnokraft» sid. 30). I sitt sista arbete uttalar hon däremot sin anslutning till det vesterländska idealet: »en man för en kvinna, en kvinna för en man» (»Kvinnopsykologi», sid. 94).

Där medgifver fröken Key ock åt kvinnan ett vida större utrymme för verksamhet, hvilket framgår af flere yttranden, däribland, »att kvinnan med fullaste frihet — utan att stöta mot en enda i förväg uppdragen gräns — på hvarje bana bör få pröfva sina möj-

ligheter, hvilka för mången torde gå i en annan riktning än moderlighetens» (Kvinnopsykologi sid. 161).

Hätskheten mot de olyckliga »kvinnosakskvinnorna» kvarstår dock oförminskad och ger sig bland annat luft i yttrandet: »Det är detta tryck 'för kvinnosakens skull', detta bedömande med hänsyn 'till kvinnosaksfrågan', som jag svurit Hannibals ed om ett outsläckligt hat» (K. P. sid. 147).

I »*Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*» har fröken K. utlagt och kommenterat de 9 teser, hon uppställde vid sin sista föreläsning och som väckt ett så stort uppseende. Dessa synas innefatta de anklagelser, med hvilka hon ansett sig kunna tillintetgöra »kvinnosakskvinnornas» sträfvanden och yrkanden. De förefalla dock ej blott dunkla utan sakna vanlig logik, och kunna därför ej väga särdeles tungt i vågskålen för den åsyftade bevisföringen.

Fröken Sandström har i den senare delen af sin uppsats »*Kvinnoarbete och kvinnolycka*» anfört dessa teser och delvis bemött dem, hvarför här endast må anföras tvenne N:r 1 lyder, enligt fröken Keys egen redaktion i K. P. sid. 77: »Har intresset i kvinnosakssträfvandet samlat sig omkring den ogifta kvinnan, medan man förbisett den djupast betydelsefulla nydaningen, den af den gifta kvinnans ställning».

Härpå måste svaras:

1) De stora förbättringar, som åstadkommits i skolbildningen, äro tillgängliga för den kvinliga ungdomen i allmänhet.

2) Det högre anseende kvinnan såsom personlighet åtnjuter har äfven varit till fromma för den gifta kvinnan, som nu äger en mera självständig ställning än fordom. Därom bär också frök. Key själf vittne. Det heter i K. P. sid. 87: »Det gamla hustruidealet — att lyda, tiga, tåla och blunda — var djupt fientligt mot det fulla förverkligandet af äktenskapet», och sid. 92 i samma arbete säger hon: »Mannens behof af sympatiskt samlif med sin hustru och hans aktning för hennes personlighet, hennes själsverksamhet, hennes behof af utveckling de äro i den grad stadda i tillväxt, att jag endast inom min krets skulle kunna anföra nästan alla de, under de sista tio åren bildade hemmen, som bevis för mannens nya syn på äktenskapet».

3) Den vidgade verksamhet, som kommit kvinnan till del, har äfven åt enkan beredt möjlighet att uppehålla sig och de sina, då hon genom familjeförsörjarens död råkat i ekonomiskt trångmål. Det är visst icke lyckligt för modern att lämna hemmet för ett yttre arbete men »nöden har ingen lag». I de fall då barnens skolgång redan

börjat, försummar hon likväl ej de heligaste intressena, utan kan obetingadt hänge sig åt tillfredsställelsen att genom eget arbete skaffa medel att försörja och uppfostra sina barn.

I n:o 8 accentuerar fröken Key än skarpare den beklagansvärda ställning, hvari de gifta kvinnorna kommit genom kvinnosakskvinnornas förskyllan. Hon uttalar sig härom på följande sätt: »de allmänt kvinliga verksamhetsområdena, hem och familj, hafva blifvit ringaktade som ett lägre arbetsfält än de yttre arbetsområdena, och de gifta kvinnorna hafva därför alltmer känt sig som ett slags andliga fattighjon.»

Med häpnad må man fråga: »är det väl möjligt. att en sådan omkastning i den gifta och ogifta kvinnans ställning försiggått, utan att denna väsentliga förändring blifvit mer i ögonen fallande?» Söker man komma till rätta med ett så abnormt förhållande, synes dock allt mer klart att dessa »andliga fattighjon» måste höra till de sällsynta undantagen och då frågas, hvarför en kvinna, som så underskattar huslig verksamhet, nedlåter sig ett inträda i det heliga äkta ståndet?

Vidare må spörjas: »*hvilka* äro de svenska 'kvinnosakskvinnor', som fröken K. så bittert klandrar? Är det rörelsens banbryterskor, som, med ingen annan önskan än »att höja den svenska kvinnans ställning i moraliskt, intellektuelt och socialt hänseende[1]),» först satte kvinnofrågan under debatt i vårt land och sedan tum för tum förde den framåt?» Då må man svara den yngre generation, som nu uppskär där de sått, men glömmer och förkättrar deras arbete:

»Hvar stoden I, om de ej funnits till?»

Eller är det Fredrika-Bremer-Förbundet, som i sig torde innesluta eliten af våra kvinnosakskvinnor, och som nu upptagit arbetet för befrämjandet af kvinnans intressen i många skilda riktningar? Med hvad rätt kan man kalla dessa varmhjärtade, samvetsgranna, för sitt köns bästa nitälskande kvinnor, »ensidiga, ytliga, dogmatiska?» Hvilka bevis kunna framläggas för påståendet, att kvinnofrågan tillhör de »till suveränitet upphöjda idéer, hvilkas allenavälde hafva hypnotisk makt att sänka människoförståndet i djup slummer» (K. P. sid. 3).

Om fröken K. däremot visat kvinnosakens befrämjare de missförhållanden, som *kunna* uppstå genom frågans förryckande, med anförande af exempel från Amerika — hvartill äfven kunde läggas sådana från andra länder — hade hennes uppträdande varit fullt be-

---

[1]) Se det första programmet för Tidskrift för Hemmet.

rättigadt. Hade hon därtill fogat en varning mot ett ovist och för långt drifvet nit, skulle hennes tal sannolikt blifvit upptaget med gillande och sympati.

* * *

Sedan jag uttalat en gensaga mot hvad som förefallit mig oberättigadt och vilseledande i fröken K:s anförande mot kvinnorörelsen i vårt land och dess nuvarande målsmän, må äfven några ord af erkännande ägnas åt de många ädla tankar och behjärtansvärda sanningar, som förekomma i hennes senare skrifter, särdelen i »*Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*». Där finnes så mycket rent guld, att man, så väl af intresse för saken som af personlig sympati för författarinnan, uppriktigt skulle önska, att hon själf ville afsöndra slagget och gifva oss den ädla metallen i koncentrerad form. Mycket af hvad hon säger om sann kvinlighet, om moderlighetens höga uppgift[1], om kärlek till hem och hemarbeten, om den insats kvinnan just genom sin väsensegendomlighet kan göra i mänsklighetens andliga utveckling, är väl värdt att begrunda och skulle säkert mottagas med stor tacksamhet af många, särdeles om det, befriadt från all lärd fraseologi, framställdes så, att det äfven kunde blifva njutbart för den stora mängden.

Fullkomligt öfverensstämmer jag med fröken K., att det ej är som mannens medtäflare, utan såsom samarbetande med honom som kvinnan bäst kan fylla sin bestämmelse i samhället. Genom att i god riktning utveckla sina naturanlag, skall hon utan tvifvel uträtta långt mer än genom försök att likna och efterhärma mannen, hvilket endast skulle göra henne till en misslyckad karrikatyr af honom. Slika bemödanden kunna ej förläna henne den manliga kraften, skärpan i tanken och säkerheten i omdömet, men de beröfva henne själfva kvinlighetens blomma, finkänsligheten och ljufheten, hvilka göra henne till den förmedlande och försonande principen i lifvets mångahanda konflikter, så väl utom som inom hemmet. Den manliga kvinnan så väl som den kvinliga mannen har i alla tider varit ett tacksamt föremål för åtlöje.

Såsom följd af det här sagda, framgår tydligt, att jag delar fröken K:s förskräckelse för hvad hon kallar »maninnan», och jag önskar af innersta hjärta, att en sådan vanbördning af släktet *homo* — om den förekommer — snart måtte försvinna ur världen. Mot-

[1] »Kvinnopsykologi och kvinnlig logik», sid. 99—102.

bjudande är också, att kvinnor antaga »osköna ungkarlsvanor», hvilka, om de än i början *synas* oskyldiga, ovillkorligen i längden inverka skadligt på den kvinliga blygsamhets- och kyskhetskänslan.

I hvad fröken K. säger om svårigheten för en kvinna att tjäna två herrar, utan att försumma den ena, instämmer jag af full öfvertygelse, så mycket mer som jag häri kan stödja mig på egen erfarenhet. Då jag åtog mig makans och moderns plikter, var det genast klart för mig, att jag för dem till stor del måste offra min litterära begåfning. Men utan tvekan gjorde jag mitt val, hvilket jag aldrig ångrat. Om jag det oaktadt ej kunnat motstå begäret att ägna några lösryckta stunder åt det arbete, som ovillkorligen stått mest i harmoni med mitt skaplynne, och om jag äfven stundom tagit del i de stora allmänna frågor, som väckt mitt intresse, tror jag mig dock kunna säga, att jag för detta arbete ej offrat mina närmaste plikter, men väl många tycken och ledighetsstunder, ja, äfven mycket af nattens hvila. Med allt detta, vet jag dock nogsamt, att min produktion i detta hänseende knappast skall tillmätas ett sekundärt värde.

I afseende på de uppgifter fröken Key förelägger kvinnan, beträffande hennes andel i samhällsarbetet, ställer jag mig ock på hennes sida. Genom att söka förbättra den kroppsarbetande klassens ställning, att förmedla arbetsgifvarens och arbetarens stundom stridiga intressen, har kvinnan en ädel uppgift att fylla, där just det moderliga i hennes natur bör kunna göra sig gällande. Sådant kan ske på mångfaldiga sätt och af nästan alla kvinnor, på hvilken del af samhällsstegen de än må befinna sig. Ty alla komma vi mer eller mindre i beröring med arbetsklassen, vare sig såsom matmödrar eller tillfälliga arbetsgifvare, såsom hustrur, döttrar eller systrar till industriidkare, gods- och bruksägare, eller då vi i människokärlekens värf söka lindra nöd och bringa tröst åt lidande. Till denna mission böra vi manas, ej blott af hjärtatsr öst utan ock med öppen blick för nödvändigheten, att äfven vi hjälpa till att slå en bro öfver det svalg, som onda makter söka befästa mellan öfver- och underklass.

Mödrar kunna dessutom göra det på ett indirekt sätt genom att tidigt tillhålla sina barn att visa aktning och hänsyn för tjänare och arbetare, samt genom att hos dem inskärpa det gudomliga budet: »Hvad I viljen att människorna skola göra eder, det gören I ock dem!» Vi hafva däri det bästa rättesnöre för våra handlingar.

* * *

Frigörandet af kvinnans bundna krafter var det ideal, som föresväfvade min ungdoms drömmar och sedermera blef föremål för min mognare ålders arbete. Jag lade i detta arbete en ej oväsentlig del af mina bästa krafter och kunde nog mången gång haft rätt att säga: »Jag hinner ej lefva!» om jag därmed menat njuta af lifvet. Hoppet att kunna lämna ett, om än så ringa, bidrag till ett viktigt kulturarbete, förmådde mig dock att ej taga handen från plogen, så länge min medverkan var behöflig att föra den framåt.

Men jag drog mig tillbaka, då nya kämpar småningom blifvit rustade att inträda på vädjobanan, där arbetet sedermera ensamt leddes af min kära vän och ädla medarbeterska, S. L-d. Adlersparre, hvars handlingskraftiga nit och ovanliga förmåga af initiativ ständigt lyckades utfinna nya verksamhetsfält för den kvinliga arbetsdugligheten. Gång efter annan har jag likväl, lockad af mitt alltid vakna intresse för saken, dragit mitt strå till stacken. Och äfven nu har jag af samma känsla förmåtts att göra ett inlägg i den pågående striden, då det synts, som kunde man befara en reaktion, syftande att beröfva kvinnan åtskilliga af de vunna fördelarne.

Lifvet pulserar högt i våra dagar, och det är ej blott kommunikationsmedlen, som gå med expresshastighet; uppfinningarne och upptäckterna jaga hvarandra så, att man knappt hinner förvåna sig öfver den ena förr än den uttränges af en annan, af kanske än större betydenhet. Detta gäller ock om reformerna, hvilka så snabbt efterföljt hvarandra, att man först genom att jämföra ändpunkterna kommer till rätt uppfattning af utvecklingens hela innebörd. Man behöfver ej gå fullt 50 år tillbaka i tiden och uppdraga en parallel mellan kvinnans ställning då och nu för att finna, att äfven i detta afseende förvånande framsteg ägt rum.

Ovedersägligt är dock att i stor framgång ligger en fara, ity att däraf lätt framkallas öfvergrepp och öfverskattande af egen förmåga. Det finns väl knappt ett begrepp, som kommit människohjärtan att klappa i hastigare takt än det, som betecknas med ordet *frihet*, och likväl, hur har ej detta blifvit missbrukadt! Gränsen mellan frihet och självsvåld är lätt öfverskriden, utan att man ens genast märker det.

Det är för att varna Eder, mina kära unga medsystrar, som jag, innan jag nedlägger pennan för alltid, önskat gifva Eder några moderliga råd. Jag står i det närmaste ensam kvar af de kvinnor, hvilka först upptogo striden för vårt köns frigörelse. Vi, som sådde i kärlek, kunna med tacksamhet erkänna, att vi skördat i välsignelse.

Denna skörd har nu blifvit Eder arfvedel, och jag beder Eder i mitt eget och i min bortgångna, oförgätliga väns namn, att I väl förvalten den.

Kommen ihåg, »att det är den sanna emancipationen, som skall skydda för den falska!» Sträfven mot idealet! Sätten *Excelsior* på Eder fana och arbeten Eder uppåt mot de aflägsna höjderna till allt högre klarhet! Men framför allt förgäten ej maningsordet:

»*Bevaren Edra hjärtan, ty däraf går lifvet!*

Rosalie Olivecrona.

Svenska kvinnan inom de Bildande konsterna. [1]

II.

Från de artister, som ägnat sig åt porträtt- och genremåleriet, vända vi oss nu till de konstnärer, som gå ut i den fria naturen för att där hemta ämnen för sina taflor. Då nästan hvarje målare ser naturen på sitt sätt, är det tydligt att det personliga skaplynnet spelar en stor roll vid uppfattningen däraf. Den ene är i främsta rummet observatör och redogör noggrannt och fotografiskt för de olika naturföreteelserna, den andra däremot söker mindre tolka landskapet i och för sig än den stämning detsamma förlänar; taflan blir i det senare fallet ett medium, hvarigenom artisten söker att suggestivt inverka på åskådaren. Bland våra landskapsmålarinnor äro begge dessa riktningar representerade. Men de stå ej skarpt begränsade mot hvarandra utan öfvergå den ena uti den andra, så att det ofta är omöjligt att säga till hvilken kategori man rättast kan hänföra den eller den artisten.

Till den förstnämnda riktningen får väl *Josefina Holmlund* anses höra. Hon är en ännu mycket populär framställarinna af svenska och norska kustlägen och fjellmotiv.

Till den senare däremot räkna vi vår för närvarande mest uppmärksammade landskapsmålarinna *Charlotte Wahlström.* Uti sin

[1] Afdelningen I af denna artikel återfinnes i Dagny: häft. 8, 1895.

färdfrihet och nationella så att säga självtillräcklighet är denna framstående artist nära besläktad med några af de bästa representanterna för det danska landskapsmåleriet. Få torde som hon hafva lyckats få fram så fullödiga uttryck för vår svenska, ofta karga, men dock så stämningsfulla natur. Det är en känslig och drömmande personlighet, som träder åskådaren till mötes från hennes dukar. Ensamheten målar hon — ensamhetens poesi, fulltonigt och harmoniskt.

Till samma andas barn hör *Julia Strömberg*, hvilkens första arbeten påminte om nyssnämnda målarinnas. Denna artist har på senare åren producerat föga, som allmänheten satts i tillfälle att bedöma.

Julia Beck och *Märtha Tynell* höra i fråga om smak och uppfattning till det unga Frankrike. Den förra har tagit intryck af Barbizonskolan. Hon tolkar vackra sommarstämningar, där landskapet, insvept i gråaktigt flor, blott låter betraktaren ana en och annan fin detalj mot en ljus mättad himmel. Den senares pariservyer, hållna i ett par enkla toner, visa ett känsligt luftstudium.

Bland öfriga landskapsmålarinnor vilja vi fästa oss vid de begåfvade akvarellisterna *Regina Kylberg* och *Anna Gardell-Eriksson*. I likhet med Charlotte Wahlström hafva dessa artister exponerat åtskilliga synnerligen tilltalande bilder af svenska naturen, hvilka de återgifvit med konstnärlig uppfattning och teknisk färdighet.

Särskildt för Stockholmarne är äfven *Anna Palm* af intresse, då hon, ifrån att i början hafva excellerat i små friskt utförda mariner och skärgårdsmotiv, numera öfvergått till att nästan uteslutande porträttera vår hufvudstad, hvars oändliga rikedom på vackra vyer hon ej tröttnar att framställa i ständigt nya variationer.

Det är oss omöjligt att lämna landskapsmåleriet utan att omnämna en i sitt hemland föga känd, men däremot i utlandet så mycket mer uppburen konstnärinna, *Clara Montalba*. Denna vår landsmannaninna är bosatt i England, där hennes landskap och arkitekturtaflor med sina säkert isatta detaljer och harmoniska färger vunnit stor anklang. Hon har därjämte rönt den för en svenska enastående hedern att få måla sitt porträtt till Uffizi-galleriet i Florenz.

En ställning för sig bland våra målarinnor, först och främst genom valet af ämnen, intager *Ida von Schulzenheim*, hon är nämligen vår enda djurmålarinna. Att hon i det afseendet står ensam är ej så mycket att undra på, ty denna gren af konsten torde redan

i och för sig ligga ganska aflägsen för det kvinliga temperamentet och härtill kommer de vid studiernas inhemtande i densamma särskildt förefintliga svårigheterna. Den ryktbara Rosa Bonheur har emellertid visat att kvinnan äfven på detta område kan med framgång täfla med mannen, och de medaljer och hedersomnämnanden vår svenska djurmålarinna från utlandet hemfört, hafva lagt i dagen att icke heller hon står sina manliga medtäflare efter. Det är isynnerhet hund- och kosläktena, som utgjort föremålen för hennes studier. Därvid har hon icke underlåtit att framhålla det humoristiska draget, som så ofta förekommer i djurens karakter och uppträdande, utan att hon därför skattat åt den öfverdrift, hvartill djurmålare i sådant afseende icke så sällan låta sig lockas. Hennes styrka ligger dock i färgen, ty hon förstår att nästan utan alla skuggor ofta i det klaraste ljus ge formerna en sådan modellering, att de synas genomströmmade af pulserande lif. På senare år hafva vi emellertid icke sett så mycket af denna förr så flitiga artist, men hoppas vi, att det ej måtte dröja länge, innan hon ånyo tager i tu med sitt arbete. När man har en så lofvande framtid är man skyldig sig själf och konsten att icke kasta bort den.

* * *

Då vi nu öfvergå till *stillebens- och blomstermåleriet*, kunde man vänta, att vi skulle hafva att uppräkna en mängd målarinnor, som på detta område utmärkt sig. Ingen art af konstutöfning torde nämligen fordra så ringa studier som denna. Personer med sinne för kolorit kunna efter helt ringa öfning i teckning ganska lätt utbilda sig i denna branch, ofta nog helt och hållet som autodidakter. Under sådana förhållanden borde det vara helt naturligt, att kvinnan, med den lätthet hon har att i hemmet sysselsätta sig med denna sorts målning, valde just detta fack för sin konstutöfning, och hon borde härinom blott genom flit kunna hinna ganska långt. Eget nog äro de svenska stillebens- och blomstermålarinnorna mycket fåtaliga.

Om vi nämna *Lisen Lemchem*, *Anna Billing* och *Anna Munthe-Norstedt*, så torde vi därmed hafva uppräknat alla dem, som åtminstone i mera nämnvärd mån omfattat denna så tacksamma konstart. Vi vilja fästa särskild uppmärksamhet vid den sistnämndas taflor. De äro till omfånget de anspråkslösaste man gärna kan se och framställa ofta blott några få blommor i den enklaste anordning. Men

utförandet är i stället så utsökt och på samma gång af en sådan bredd, att denna konstnärinnas arbeten väl torde kunna jämförss med hvad de gamle Holländarna å detta område frambragt.

Inom det svenska måleriet har på senare år funnits en ledig plats att fylla. Man har efter F. W. Scholanders bortgång ej sett någon arkitekturmålare inom akvarellfacket af samma förtjänster som han. Så öfverraskas Stockholms konstvärld en vacker dag af, att *Ellen Jolin*, som förut blott presenterat några små landskaps- och figurlaveringar af föga karakter, helt plötsligt uppträder som mästarinna inom ifrågavarande branch och visar sig behärska denna, en ytterlig säkerhet i teckning fordrande konstart med en slående lätthet och färdighet, som tydligen gifva vid handen, att hon här funnit ett för hennes begåfning särskildt lämpligt område. Hon lyckades äfven vinna på sina tvenne snart på hvarandra följande specialutställningar en för våra konstförhållande sällsynt succès och det största erkännande af en denna gång enstämmig publik och kritik.

Inom konsten har under senare tider inträdt en viss för närmast förutgående årtionden främmande demokratisk riktning, visande sig däruti, att artisterna icke inskränka sig att allenast frambringa konstverk, som ensamt för sig skola verka såsom sådana, utan ställa sin talang uti industriens tjänst, därigenom beträdande ett område, där konsten torde kunna erhålla ett betydelsefullt och för konstnärerna synnerligen beaktansvärdt verksamhetsfält. Intet torde nämligen vara mera ägnadt att höja allmänhetens smak och därigenom dess intresse för konsten än att öfverallt vara omgifven af föremål, som vänja ögonen vid skönheten uti rena former och harmoniska färger. Då nu härtill kommer, att artisterna äro många, och köplystna konstälskare få, är det icke att undra på, att de förra begagna hvarje tillfälle att göra sin talang fruktbringande, och de följa i det afseendet höga föredömen.

Bland de målarinnor, som hos oss ägnat sig åt denna konstriktning, tillåter oss det knappa utrymmet blott att uppräkna *Hanna Winge*, *Sofia Gisberg* och *Anna Scholander-Boberg*. Den sistnämnda har genom de taflor, hon utfört i hôtel Rydbergs matsal och vestibulen till Saltsjöbadens hotell gjort sig inom hufvudstaden mycket populär. Och hon förtjänar denna popularitet. Särskildt målningarne å sistberörda ställe utmärka sig för lika mycken originalitet och finhet i uppfattningen, som för enkelhet och klarhet i kompositionen.

* * *

Miniatyrmåleriet, som i förra århundradet var så rikt företrädd bland andra i Lafrensens och Halls personer, har numera kommit så godt som ur bruket. Ett par konstnärinnor kunna vi dock nämna, som på ett förtjänstfullt sätt idkat denna så graciösa konstart.

Den numera aflidna *Elise Arnberg* utmärkte sig för en behaglig färg och stor porträttlikhet. Vi vilja i det afseendet blott erinra om hennes framställning af Carl den XV.

Långt senare har *Fanny Hjelm* debuterat med sina fint och känsligt utförda elfenbensmålningar. Hennes lätta touche och mjellrande dagrar äro liksom enkom till för att framhålla en atlaslen hy. Därjämte utsträcker hon sin uppmärksamhet till alla toilettens detaljer med en omsorg, som bör tillfredsställa hennes mest nogräknade kvinliga modeller. Det säger sig själf att hennes konstnärliga uttryckssätt mera lämpar sig för dam- än herrporträtt.

Till sist låtom oss med några ord framhålla den lilla, men för vårt kvinnokön hedrande kontingent, som vi lämna till den artistskara, hvilken i de illustrerade verk, hvarmed vi uti våra dagar så mycket öfverhopas, gifva prof på sin talang.

I denna kontingent äro *Jenny Nyström-Stoopendahl* och *Ottilia Adelborg* isynnerhet värda att beaktas. Den förra är så produktiv att man ej vet hvad man mest skall beundra hos henne, den utomordentliga lätthet och snabbhet, med hvilken hon arbetar, eller det nästan lika förvånande förhållande, att hennes produktioner icke desto mindre äro värdefulla och artistiska.

Äfven Ottilia Adelborgs namn torde numera vara allmänt kändt. Uti hennes samtliga arbeten ger ett fint natursinne och en utsökt smak sig tillkänna på ett allt igenom konstnärligt sätt.

* * *

Det har ofta blifvit påstådt, att *bildhuggarekonsten* är den förnämsta af de sköna konsterna. Detta påståendes riktighet torde dock vara tvifvel underkastadt, men utan att löpa fara att blifva motsagd synes man dock kunna säga, att det är denna gren inom de sköna konsterna, som ställer de största fordringarne på sina utöfvare så i fråga om ideel stil som materielt behandlingssätt. Skulpturarbetet måste som verkningsmedel undvara claire obscurens så starka dragningskraft, rörelsens prononserade karakteristik, färgens sinnesretande tjusningsmedel och blott tilltala genom bildstodens harmoniska formbehandling, hvilken därför att den är i saknad af måleriets nyss upprepade fördelar, bör för att öfverföra en stämning

vara präglad af så mycket mera själsadel och inre koncentreradt lif. Till dessa stränga kraf kommer för bildhuggaren rent materiella svårigheter. Han måste vara i besittning af tekniska kunskaper för att iakttaga jämnvikt vid konstruktionen, och därtill arbetar han i ett tungt material, för hvars behandling fordras stora fysiska krafter.

Att kvinnan till följd af sin svagare konstitution föga lämpar sig till utöfvare af denna konstart är ju därför naturligt. Först i våra dagar hafva några svenska skulptriser, trots alla dessa svårigheter, oförskräckt sökt sig en konstnärsbana på detta område.

Mest framstående bland dessa bildhuggarinnor är onekligen *Agnes Kjellberg-Frumerie*. De arbeten, hon såsom Akademiens stipendiat från Paris hemsändt, inge de största förhoppningar genom den djärfhet och kraft i anslaget, som utmärka dem, äfven om man i dessa verk skulle önska mera formkänsla och linieskönhet. Behandlingen af kläder och accessoirer är mästerlig och närmar sig i brio den nyitalienska riktningen, utan att likväl äga dennas raffinerade behag. Utförandets pikanteri gör sig ofta gällande på bekostnad af det hufvudsakliga i ett kostverk — dess inre lif. Hennes sist här utställda stora grupp, »Amor och Hymen», föreställande en gammal man, som söker att fasthålla en liten bevingad pys, hvilken stretar att komma loss, är modellerad med energisk kläm, men ej med den känsla och omsorg, som man har rätt att vänta af en så begåfvad kostnärinna.

Ida Eriksson-Moulard och *Caroline Benedicks-Bruce* äro sedan flera år tillbaka bosatta i utlandet och hafva ej samma skäl som Agnes Frumerie att i hemlandet exponera sina alster.

Ida Moulards sista af öss sedda staty: »Den triumferande Salome», gaf ett friskt och omedelbart intryck. Den unga kvinnan framställes i en ögonblicklig rörelse, resande sig på ena fotspetsen och svängande ett kort svärd i den utsträckta högra handen. Ställningen är väl afvägd och formbehandlingen mjuk, egenskaper som prägla konstnärinnan första alster.

Caroline Bruces arbeten tillhöra den slags genreskulptur, som man så ofta ser i Frankrike, där lifligheten och realismen i behandlingen får ersätta hvad som brister i helhet och stil. Hennes bildstod »Gäspande man» väckte på 1894 års Pariser Salong ett visst uppseende genom det skrattretande och osökta i kompositionen.

Ida Matton, som erhöfrat en medalj på världsexpositionen i Chicago, visar goda ansatser. Hon lyckas bäst i de nu i utlandet

så moderna relieferna, där hennes touche är mjuk och behaglig och hennes framställningssätt elegant ehuru något för vekt.

Alice Nordin och *Sigrid Blomberg* hafva blott ett par års konstnärlig verksamhet bakom sig. Den förstnämnda exponerade 1894 en staty kallad »Vallmo», som återgaf en vacker tanke, men lämnade rätt mycket öfrigt att önska i fråga om teknik och modellering. Hennes året därpå utställda »Skymning,» också en symboliserad kvinnogestalt, gaf tillkänna stora framsteg. Uti denna bildstod har hon gått naturen mer in på lifvet, gifvit mera helhet åt figuren, mjukare och finare behandling åt formerna samt i trots af den något teatraliska ställningen framkallat en viss grad af poesi. Sigrid Blombergs arbeten stämplas af en fin och skär känsla, äro utförda med mycken smak samt lätt och fast hand. I »Ormtjuserskan» tilltalas man af den osökt behagfulla kompositionen och gestaltens mjuka linier. Hennes konstnärliga uttrycksätt är allt igenom dämpadt och diskret och detta torde hindra henne att blotta den originalitet och fantasiens flykt, som möjligtvis finnas förborgade hos henne och som vi hoppas tiden och större självförtroende skola locka fram.

Uti den s. k. lilla skulpturen eller *medaljgravyren* har *Lea Ahlborn* vunnit ett aktadt namn, icke blott i Sverige utan äfven i utlandet, där hennes mynt och medaljer stå högt i rop. Det är något intimt och oftast något intresseväckande i hennes sätt att framställa individen, vi behöfva i det afseendet blott erinra om medaljerna öfver bankdirektören A. O. Wallenberg och fabrikör J. Bolinder, särskildt är den senares naivt skälmaktiga ansiktsuttryck väl framhållet. Hon förenar förmågan af en omsorgsfull och säker komposition med en i minsta detalj gående noggrannhet i utförandet. Då Lea Ahlborn år 1853 nämndes till Kongl. myntgravör, hade medalj- och myntgraveringskonsten i Sverige, som allt sedan Ljungbergers tid varit på förfall, fått ett nytt uppsving genom de begge Lundgrenarnes, Fru Ahlborns fars och brors, skicklighet. Den nu åldriga konstnärinnan har värdigt uppburit sin familjs traditioner och fyllt sin ansvarsfulla syssla med aldrig svigtande mod. Hon kan genom sin sega viljekraft och uthålliga energi tjäna sina medsystrar inom konsten som exempel, liksom hennes val af den lilla skulpturen som verksamhetsfält bör mana till efterföljd. Denna konstgren är nämligen genom sin lätthandterlighet och finess mera lämpad för kvinnans fysiska krafter och skaplynne än den större skulpturen, och vi skola hoppas, att icke ånyo ett halft sekel går om, innan hon härvidlag gör sin insats inom konsten. *A. H.*

Några aforismer.

Det är ofta den alltför skarpa utsöndringen i klass- och yrkestyper, som äfven hos nutidsmänniskan förstör det harmoniskt mänskliga. Till det yttre går kanske krigaren jämförelsevis an, ehuru den moderna löjtnantstypen är längre ifrån att vara ett skönhetsideal än våra småflickor tro. Men han har åtminstone sin gestalt obruten, icke i ögonen fallande förkrympt eller vanställd. Krigartypen är eller borde vara en potenserad manlig typ.

Dess motsatser däremot, halfmännens typer: presternas — man märke: jag talar om *typen*, ej om individerna, som just böra bortarbeta den — eller den lärda typen i dess »renhet», sådan den väl numera dock oftare påträffas i Fliegende Blätter än i verkligheten! Vårdslösad och eländig kropp, glasögon och långt nackhår äfven hos unge män, tydande, med orätt kanske lika ofta som med rätt, på en yrkes- och pedantsjäl bakom det hela!

De beteckna urartning, och det är en fullt sund instinkt af all den roman- och skådespelsdikt, som kallas idealistisk, det vill här säga: som gör ett naturligt skönhetsurval, att den finner en *primo amoroso*, bärande dessa kastmärken, otänkbar och löjlig. De unga flickorna dela samma instinkt. De borde blott utsträcka den längre: salongernas växlande snobbtyper äro i regel lika lyckade mansparodier, som de malpropra pedanternas typ.

* * *

Hellas' unge heroer stå för oss som ett helt och obrutet manligt ideal. Kroppsligen synas de, om marmorn blott tillnärmelsevis talar sanning, ha varit ungefär det ariska människoidealet självt.

Kan Ni nu tänka Er en Akillevs med titeln löjtnant eller en Adonis i lorgnett? Ni påminnes om Offenbachs parodier och småler.

Lustigheten i dessa anakronismer innebär egentligen en anklagelse mot vår egen tid. Det fula, som här upplöses i komik (för att tala med en berömd estetiker), det är just vårt bourgeoisi-samhälle, sedt, så att säga, från dess estetiska eller rättare oestetiska facad. Jag känner icke, om librettoförfattarne varit särskildt medvetna härom; hafva de ej varit det, hedrar saken så mycket mer deras instinktiva skönhetssinne. —

Medeltidens *chevalier* från de bästa dagarne är också ett verkligt manligt ideal, som t. o. m. får ett plus af charme genom den särskilda ridderligheten, okänd för antiken, d. v. s. genom fransk-normandisk förfining — ännu, lyckligtvis, naivt-heroisk, icke frivolt ironisk — genom förhållandet till kvinnan, i början fritt från fantastisk och löjlig öfverdrift, samt genom sin uppfattning af hederslagarna.

Den franska anden undergick en metamorfos genom seklerna: finheten stod kvar, men korstågens idealistiska tro blef omsider till *l'ancien régimes* världskloka skepsis.

Rococcons *petit chevalier* med pudradt hår, silkesstrumpor och röda klackar är ej någon man som de förra, men hans elegans, som, tro mig, aldrig kommer igen, är dock en andrarangsersättning för den *stora stilen*, och den gör honom dräglig som ideal, helst han har både hederskänsla och mod af aristokratisk läggning.

»Kavaljeren» däremot från restaurationstiden (eller litet senare) och intill våra dagar, en bourgeoisiföreteelse af 24 karat, han är omöjlig, och det halffranska ordet är hos oss lika småstads-salongsmässigt som typen. Här har det skönt mänskliga gått upp i cylinderhattsbarbari och skräddarestetik à la banal modeplansch.

Vi ha intet skäl att förebrå damerna deras klädsel. Den röjer ändå alltid mer fantasi än vår egen, och den är icke så tråkig.

* * *

Kvinnan är ej på långt när i lika grad som mannen hemfallen åt den osköna utsöndringen i yrkestyper.

Se där *en* orsak, hvarför hon har mer af detta harmoniskt mänskliga, det instinktivt hela och omedvetna, af barn och lotusblomma. Jag vet nu väl att ett dylikt kvinnoideal står illa anskrifvet hos många af »kvinnosakens» ärliga och välmenande förfäktare. De finna det reaktionärt och österländskt. Det behöfver ej vara så. Det kan stå tillsammans med hög intelligens, men aldrig med doceranде guvernantston. Och hemligheten af männens motvilja för i ögonen fallande emanciperade kvinnor ligger kanske just här: det är nog och öfvernog att så mycket af det harmoniskt mänskliga, genom yrkesensidighet och specialisteri, är förstördt hos den ena människohälften; låt oss åtminstone ej grumla själfva källan! [1].

[1] Häri behöfver ej — det bör kanske sägas? — ligga något attentat mot »kvinnan på arbetsmarknaden», blott en antydan om något, som hon mer än andra har skäl att akta sig för.

Jag har hört unga damer med den älskvärdaste malice spörja efter den så berömda »kvinlighetens» väsen? hvari består egentligen detta fantom? Kanske kunna nyss lästa rader bidraga till *ett* svar på frågan.

* * *

Den första ungdomen står ännu, liksom kvinnan, jämförelsevis utanför det omtalade typbildandet. Vid 17—20 år, då en yngling socialt ingenting är, då är han — en yngling, en människa, obruten ännu till sinnelag och lemmar, ett stycke natur och ett stycke grek, utan kastens slafmärke.

Önskningsmålet vore här, att samma harmoni bibehölles, till sinnelag och lemmar, sedan gossen trädt ut i en bestämd verksamhet, att han i denna mening alltid förblefve 20 år. Helt kan sådant ske blott i lyckliga undantagsfall, men man borde åtminstone ej söka med konst framkalla motsatsen.

Många unge män göra just detta senare. Det gäller att vara erfaren, angripen af lifvet, trött, och att uttrycka allt slikt i typen. Detta lilla aperi kallas af mycken estetisk pöbel intressant.

Förut har gått en andlig dekadans. »Skeptisk och blodlös» var ett uttryck, som på sin tid gjorde mer lycka än de flesta. Intet imponerar djupare på mången konfirmerad ungherre. Han finner sig intelligensaristokratisk.

Detta är de andlige halfherrarnes psykologi.

Fredrik Vetterlund.

Nürnberg.

Några reseintryck.

Man talar så ofta om stämningar i naturen, och säkert är väl i alla fall att olika natur fordrar en viss stämning för att till fullo göra sig gällande. — Hvad man begär i Italien är sol ... sol, detta, när man tänker på landet i sin helhet; tar man sedan t. ex. Venedig — som en del af det hela — då vill man ha månsken och värme tänker man sig. England, så vill man ha dimma; Holland: regn-

luft och så alltjämt, för att finna den rätta karakteren af ett lands natur.

En stad som framför andra fordrar en *grå* dager — en tung medeltidston i violett och grått, är Nürnberg. Jag tror det finnes få städer i vår moderna tid, hvilka, trots nutidens inneboende trängtan att civilisera med nya tråkiga gator och stela nymodiga privathus, ändock bibehållit sin gamla, stiliga medeltidsprägel, som just Nürnberg. Vid mitt besök där hade jag äfven tur att få hvad jag här ofvan antydt, nämligen en rätt färgton öfver det hela. — Dessa underliga gafvelhus med sluttande tak, ögonformade takgluggar, smårutiga fönster, låga portar, ofta prydda af någon gammal hederlig sinnebild i form af helgon eller stadsborgare, sak samma, alltid något som ger fantasien lekrum; dessa små egendomliga utsprång, liknande balkonger i tornform, rikt skulpterade i järn eller brons från 13—14-hundratalet — allt detta ger staden en underbart säregen gammaltysk prägel. Man försättes fullständigt tillbaka i tiden: — de trånga, sneda oregelbundna gatorna — marknadsförsäljningen längst ut på de öppna platserna — trängseln af människor —utbjudandet af varor — de otaliga broar, som föra öfver den grå smutsiga Pegnitzfloden — broar prydda af helgonbilder — eller gamla kejsarstatyer — torg fulla af stånd med matvaror, synnerligast grönsaker i brokig mängd, och så öfverfulla af köpare att de likna den lifligaste tafla från södern, som jag sett, nämligen torget i Verona —, allt detta framkallar ett medeltidslif af så stark verkan att man förvånar sig att ej finna Albrecht Dürer eller Hans Sachs promenerande midt ibland folkmassan, i stället för att se dem uppe på någon sockel, den förre troligen mer belåten med den färgverkan han ser ned på, än den senare med det musikaliska oljud som presteras! —

Beundransvärde handtverkare! Älskvärde drömmare! Store Hans Sachs! Du härskar i alla fall än öfver Nürnberg, där alla stora minnen tyckas få fortlefva i frid och aktning. Sällan ha stora mäns födelseort bibehållit vördnaden för ett förflutet, som just Nürnberg. De nya husen, som uppförts, ligga mer samlade utanför den gamla staden och bilda liksom ett helt för sig. Till och med hotellen, uppförda i den gamla delen af Nürnberg, göra intet modernt intryck. Man har bibehållit husen sådana de voro — och många af dem hafva en rent klosteraktig prägel med sina långa hvitmenade gångar och den fyrkantiga gården med pelare, beväxta af murgröna och vin. Andra gårdar åter ha längs husens ytterväggar en slags loft — dekorativa bruna

träloft, — på hvilka man kan vandra hotellet rundt. Ofta ser man engelska misser, allt utom medeltidsaktiga, i full »flirt» med någon på motsatt balkong stående resande anglosnobb, talande om Bayreuth, som ju ligger helt nära Nürnberg, och föreställningarna där på ett sådant sätt, att mången rättrogen gammal mästersångare väl kan vända sig i sin graf.

Bayreuthkulten tycks emellertid vara högt uppdrifven hos den engelska rasen, och »man» reser för att se Parsifal så som »man» annars bereder sig till att gå i kyrkan. Det hela blir för engelska nationen ett skådespel ur bibeln; — musiken är en bisak för de flesta. Jag satt bredvid några engelska damer under Parsifal-föreställningen och de formligen *smälte* bort af kyrklig hänförelse under första akten. När den andra kom — som är i musikaliskt afseende och i dramatiskt lif afgjordt öfverlägsen den första — blefvo damerna oroade af pjesens vändning och lugnade sig först när jag försäkrade dem om, att i tredje akten skulle de få igen hela första aktens sceneri och gudstjänst,

* * *

Den s. k. »Burg» ligger terassformigt högt öfver Nürnberg och behärskar staden. Byggd omkring början af 1000-talet blef den sedermera under Friedrich Barbarossa utvidgad och moderniserad i götisk stil.

Det är en byggnad af väldig verkan, oförfalskad som den nu ter sig. Den innehåller en massa märkvärdigheter till hvilka man lockas som resande, bland annat den så kallade Folter-Kammer eller Pinokammaren. Det är dock egentligen byggnadens yttre skönhet och ålder, som fängslar och intresserar. Bland de många kyrkorna är det synnerligast S:t Lorenzo, som drar ens känsla till sig. Den härstammar äfven den från 13—1400-talet. Man kan ofta ej säga hvad det är som verkar på en i en kyrka eller hvarför den eller den kyrkan utöfvar en större stämning än en annan. Man tycker formerna i båda vara väl afvägda, färgerna äfvenså, dagern äfvenså, och ändå kan man gå kallt oberörd igenom den ena och vilja falla ned i gråt och bön i den andra. Hvad verkar detta? Jag vet ej, vet blott att Lorenzokyrkan i Nürnberg verkade detta senare och att jag där kände mer af högtidlig andakt än kanske i något annat tempel förut! Men det är väl ens egen känsla, som lägger till just det plus som behöfs, för att få den rätta stämningen.

Vill man försättas i en mer prosaisk men stilriktig stämning

bör man likaledes ej försumma att besöka en af dessa Bierkneipen som, med bibehållande af sina oansenliga medeltidslokaler, utskänker öl eller lätt landtvin till sina törstiga kunder. — Dessa låga små envåningshus — med sina trånga fönster — brunrutade väggar — skarpt sluttande tak, omgifvas af träbord och träbänkar! Man gör sig ej besvär med att gå in och beställa, man sätter sig utanför, knackar samtidigt på rutan med sin käpp och beställer hvad man vill ha: korf, bröd, öl etc. Detta räckes oss helt gemytligt genom fönstret, och där sitta vi nu med ett tennstop fullt af öl och en hederlig korf, den också litet medeltidsaktig, och inbillar oss att vi äro nürnbergska handtverkare, eller mästersångare, eller hvad annars allt man kan bli, så där i fantasien, med en omgifning så äkta som denna till underlag!

Det kanske är tarfligt att sluta sin nürnbergskildring med något så prosaiskt som korf och öl — och ändå stå prosan och poesien här i Nürnberg i så älskvärd förening, att det ena bara stegrar verkan af det andra! — Därför kan man tänka tillbaka med rörelse och glädje på både broar, gator, torg och kyrkor, korf och öl. Lyckas man blott att få öfver det hela den rätta färgtonen, så är och förblir Nürnberg en af de älskvärdaste platser vår jord har att uppvisa.

V. L.

Matlagningsundervisningen i våra folkskolor.

För någon tid sedan omtalades det i en engelsk tidning att i Sverige finnes en lag, som förbjuder kvinnorna att gifta sig, om de icke äro fullt hemmastadda i att koka mat och sy kläder. Kanske skulle det ha sin nytta med sig, om det verkligen funnes en sådan lag, säkert är emellertid att matlagning och klädsömnad äro två saker, om hvilka hvarje kvinna borde inhemta åtminstone någon kunskap.

Flickorna i våra dagar visa i allmänhet icke stor lust för husliga sysslor. De bildade unga kvinnorna välja, då de slutat skolan, hellre sin verksamhet utåt än i hemmet, arbetarbefolkningens döttrar taga hellre plats på fabrikerna än de tjäna i familjer och om de

sedan gifta sig, äro de flesta alldeles okunniga i konsten att sköta ett hushåll.

Hur mången familj har ej råkat i ekonomiskt och moraliskt förfall på grund af husmoderns oförmåga att inrätta hemmet sparsamt och ordentligt! Hur mången arbetare går ej till krogen för att slippa äta den osmakliga mat hans hustru bjuder honom! Och hvilka stora penningsummor bortslösas icke på dyr och olämplig föda, blott emedan man ej förstår sig på födoämnenas olika näringsvärde!

Ett folk, som sträfvar framåt, tänker ju först och främst på det uppväxande släktet. Att på bästa sätt sörja för detta släktes moraliska och fysiska hälsa samt gifva det en fond af goda kunskaper, som kunna blifva till verklig nytta och hafva värde för lifvet, bör därför vara hvarje framåtsträfvande folks mål.

Goda skolor äro en nations bästa prydnad, men skolan får icke hafva sitt mål i sig själf, dess uppgift bör vara att uppfostra och bereda för lifvet. I våra dagar börjar man mer och mer inse detta och glädjande är att man just i våra folkskolor, där ju det stora flertalet af landets ungdom uppfostras, lägger sig vinn om att bibringa barnen sådana kunskaper, som kunna blifva dem till nytta i det praktiska lifvet.

Så har man under de senaste åren börjat införa undervisning i matlagning i de flesta af hufvudstadens och äfven i många landsortsstäders folkskolor.

Det var i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm, som år 1889 ett första försök med skolkök gjordes. Samma år hade man dels på enskilda personers dels på församlingarnas egen bekostnad börjat anordna middagsspisning i folkskolorna. De fattigaste barnen erhöllo under vintermånaderna mot en ringa eller alls ingen afgift ett ordentligt mål mat minst hvarannan dag, innan de lämnade skolan.

Det var då d:r Sven Nilsson, förste lärare i Storkyrkoförsamlingen, kom att tänka på hur nyttigt det borde vara för skolflickorna, om de kunde få vara med om tillagningen af maten. Sedan ett kök blifvit inredt i skolan och Öfverstyrelsen för Stockholms folkskolor därtill gifvit sitt bifall, fingo dagligen i tur och ordning 5 à 6 flickor ur högsta klasserna — de flesta i en ålder af 12 till 14 år — sluta skolarbetet kl. 10 f. m. för att under de återstående skoltimmarna undervisas i matlagning och därmed sammanhängande sysslor i köket.

Naturligtvis kunde den kunskap i matlagning, som flickorna fingo, icke bli så särdeles stor, då hvarje barn icke kunde få vara i köket mer 6 à 7 dagar af terminen, men de emotsågo dessa dagar

med så mycken längtan och talade om hvad de kokat med sådan glädje och så varmt intresse, att man icke kunde misstaga sig om att man med denna undervisning slagit in på en god väg.

Följande år infördes matlagning i Hedvig Eleonora och Maria skolor sedermera äfven i Klara och Katarina.

Nu är undervisningen i alla dessa skolkök ordnad efter samma plan. Den är dels teoretisk, dels praktisk. Den teoretiska undervisningen gifves i samband med lektionerna i naturkunnighet och meddelas med ledning af en för ändamålet af fru Sofi Nilsson utarbetad lärobok: »Hushållslärans första grunder». I denna lilla bok finnas, utom den korta inledningen i hushållskemi, anvisningar för inköp, förvaring och tillagning af matvaror, hushållsberäkningar, matsedlar och matrecepter för enkla hushåll jämte praktiska råd för såväl kökets som sängkammarens städning, kläders, husgeråds och lampors rengöring.

Denna fru Nilssons hushållslära har visat sig vara en bok, som flickorna med förkärlek studera och ofta hör man dem säga: »mamma tycker den är så bra och vi ha kokat efter den».

Den praktiska undervisningen i matlagning pågår alla dagar kl. 10—1 och ledes af skolkökets föreståndersk a, som fördelar sysslorna mellan de små kokerskorna, så att hvar och en af dem har sin bestämda del af arbetet. En eller två få sålunda baka, en har förrätten, en soppan, en dukning och diskning på sin del o. s. v.

Hvarje flicka får alltid vara i köket två efter hvarandra följande dagar.

I Storkyrkoförsamlingen t. ex. lagas nu hvarje dag af 6 flickor från de högsta klasserna middag för 55 barn, naturligtvis alltid de enklaste rätter, men god och närande mat. Allt mjukt bröd, som af barnen förtäres, bakas i skolköket. Många flickor berätta för sina lärarinnor att de sedan i sina hem ibland baka sådant bröd.

Flickorna få själfva föra journalen, i hvilken noggrannt uppskrifves dagens matsedel, rätternas beståndsdelar i minsta detalj samt hur mycket af hvarje ingrediens, som användts. Äfven priset på alla varorna uppskrifves och för hvarje dag uträknas hvad middagen i sin helhet kostat samt hvad den kostat per barn.

Men utom detta stora hushåll för 55 personer få de små kokerskorna, hvar och en i sin tur, sköta »lilla hushållet». För att de icke skola vänja sig endast vid dessa stora beräkningar få flickorna åt sig själfva koka samma middag i mindre kokkärl med be-

räkning för 6 personer. Särskild bokföring föres öfver detta »lilla hushåll».

En olägenhet vid matlagningen har det varit, att man haft endast *en* spis och varit tvungen att begagna kokkärl, som varit allt för tunga och stora för barn. Men nu har man i Storkyrkoförsamlingen just inredt ett nytt kök med sex mindre spisar. Där får man det förträffligt, dels kan man undervisa omkring 20 flickor samtidigt, dels begagna för barn lätthandterligare kastruller och pannor.

Kl. 1 e. m. komma middagsgästerna. De små kökseleverna hjälpa till med serveringen, hvilken efter ett par gånger går både säkert och raskt äfven för dem, som i början icke kunde bära en tallrik soppa utan att spilla öfver eller knifvar och gafflar utan att tappa dem i golfvet.

När flickorna själfva ätit middag, få de diska, skura pannorna och spisen, städa och äfven tvätta handdukar. Att undervisning i alla dessa sysslor är behöflig kan man förstå däraf, att många af de rätt stora flickor, som kommit till skolköken, aldrig gjort upp eld i en spis, diskat eller tvättat, ehuru de flesta hafva mycket fattiga hem.

Alla dessa praktiska öfningar ha hittills ledts af i skolköken anställda kokerskor, men ett önskningsmål är att för den teoretiska och praktiska undervisningen få en och samma lärarinna. En bildad lärarinna i skolköket kan dels tillämpa och hänvisa till de teoretiskt gifna lärdomarna, dels genom sitt exempel uträtta mycket godt. Genom att själf icke sky äfven det gröfsta arbetet kan hon ingifva aktning därför, genom förklaringar kan hon bevisa nödvändigheten och värdet af de ofta just af fattigmans barn som förnedrande ansedda »pigsysslorna».

Fröken Lagerstedt i Göteborg började att metodiskt utbilda lärarinnor för skolkök och i Stockholm har sedan ett par år en dylik kurs anordnats vid »Ateneum för flickor», där redan förut undervisning i huslig ekonomi gafs åt skolans elever Äfven vid Östermalms högre läroverk för flickor samt vid Lärarinneseminariet finnas dylika kurser.

Denna kurs varar ett läsår, september—maj, och utbildar lärarinnor för skolkök såväl vid folkskolor som vid högre flickskolor. Till dessa kurser, för hvilka afgiften för termin är 75 kr., mottages högst 6 elever, hvilka ej få vara under 18 år samt utom någon vana vid enklare hushållsgöromål böra förete afgångsbetyg från högre flickskola, folk- eller småskolelärarinneseminarium.

Den teoretiska undervisningen upptager 2 à 3 timmar dagligen,

den omfattar hufvudsakligast kemi, hälsolära och hushållslära, man ägnar ett grundligt studium åt födoämnenas sammansättning och näringsvärde, åt människokroppens byggnad och vård — särskildt matsmältningen — åt allehanda hushållsgöromål, bostadens inredning, belysning, uppvärmning, ventilation, desinfektion och rengöringar af alla slag.

Enkel bokföring och hushållsberäkningar efter antagna årsinkomster höra äfven till undervisningen.

Mellan ½ 1 och 6 e. m. samlas eleverna i det stora trefliga köket för de praktiska öfningarna. Uppköpen få de turvis hafva om hand en vecka hvar och då äfven sköta hushållsboken. Utom enklare matlagning och bakning lära de saft- och syltning, dukning och servering samt få göra besök i slakthus och andra för undervisningen utbildande anstalter.

För att få undervisningsvana få lärararinneeleverna handleda dem af skolans elever, som två dagar i veckan deltaga i matlagningen, och två dagar i veckan lämna de både praktisk och teoretisk undervisning åt en liten grupp folkskoleflickor från Adolf Fredriks församling. Till dessa öfningar ansluter sig en kurs i uppfostringslära och metodik. Äfven hör till undervisningen en kurs i handarbete enligt fröken Hulda Lundins metod, sådan den användes i folkskolorna, på det att skolkökslärarinnan äfven må kunna gifva handarbetslektioner.

Efter afslutad kurs anställes afgångsexamen och profmiddagar anordnas för skolans inspektor, rektor, föreståndarinna m. fl. För att erhålla afgångsbetyg fordras, att eleven är godkänd i alla ämnen.

Och så står den utexaminerade lärarinnan färdig att åtaga sig undervisningen i något skolkök. Har hon intresse och kärlek för sin sak och förstår hon sin uppgifts stora betydelse skall hon säkert med framgång verka på sin plats. Hon kan ha ett stort inflytande på sina elevers utveckling, lära dem renlighet, sparsamhet och ordning, gifva dem lust för praktiska sysselsättningar och, framför allt, fästa deras uppmärksamhet på alla de olika förhållanden och små plikter, på hvilka hemmets lycka och välstånd så ofta beror.

Skolköket har redan visat sig vara det bästa föreningsband mellan skola och hem. Mödrarna, som oftast sakna både tid och förmåga att handleda sina barn, uppmuntras genom sina flickors vaknande lust för det husliga att låta dem hjälpa till hemma och många af de åt barnen gifna lärdomarna blifva säkert af nytta för deras mödrar.

I London föreskrifver lagen sedan år 1889 undervisning i hushållslära för alla flickor i folkskolan, som äro öfver 11 år. Och erfarenheten har visat att denna ålder är den lämpligaste för början, ty de små flickorna lära praktiska sysslor fortare och med mera håg är de, som uppnått konfirmationsåldern.

Kunde vi få undervisning i matlagning i alla våra folkskolor icke endast i städerna utan allra helst äfven på landsbygden, vore säkert mycket vunnet! Hur mången flicka skulle kanske icke, om hennes håg i barndomen blifvit vänd åt det praktiska och husliga, stanna i hemmet och vara nöjd med landtligt arbete i stället för att som nu så ofta sker, knappast fullvuxen resa till hufvudstaden och söka plats och där genom sin oerfarenhet och okunninghet lockas i fördärf.

Genom att införa skolkök skola vi helt säkert med tiden få många flera lyckliga och goda hem, och framtidens ungdom, låtom oss hoppas det, skall genom inflytandet från goda hem och goda skolor blifva ett fysiskt och moraliskt, för lifvet väl uppfostradt släkte.

Gerda Meyerson.

Litteratur.

I Gogs och Magogs land. Skildringar och studier från en resa i Kaukasien af *M. Anholm.*

Ofvannämnda arbete var visserligen upptaget i revyn öfver barn- och ungdomslitteratur i Dagnys 8:de häfte för 1895 och rekommenderades där såsom en för den mognare ungdomen lämplig bok. Men som det torde vara ändå mer ägnadt att intressera äldre läsare, ha vi ansett oss böra gifva det en något utförligare granskning i Dagnys litteraturafdelning.

Författarinnan har redan gjort sig känd såsom lycklig reseskildrare genom sitt framstående arbete om Sicilien, »Medelhafvets skönaste ö», och Dagnys läsare känna henne äfven genom åtskilliga underhållande reseskisser, af hvilka några återfinnas i föreliggande arbete. År 1893 tillbragte förf. våren och sommaren i Kaukasien, och tack vare goda förbindelser och i främsta rummet sin egen outtröttliga energi och vakna intelligens lyckades hon göra sig förtrolig med en mängd olika förhållanden i dessa för de flesta europeer okända trakter.

Kaukasien, detta bergland med sina storartade och omväxlande naturscenerier, bebodt af många olikartade folkstammar, af hvilka några ända in i det 19:e århundradets slut äro tämligen oberörda af den moderna civilisationen och ha bibehållit seder och bruk från en aflägsen forntid, äger tillräckligt många egendomligheter och sevärdheter för att kunna locka turister, och dock torde ett af dess förnämsta behag just vara den omständigheten, att landet ligger så långt från de vanliga turistlederna.

I förf:s sällskap få vi göra färden öfver Svarta hafvet till Batum och därifrån på järnväg till Tiflis, Georgiens nuvarande hufvudstad. Med denna är förf. mycket förtrogen, betydligt mer än många af stadens egna invånarinnor, som vistats där i åratal, men ej vågat besöka åtskilliga af de mer aflägsna kvarteren. Förf. för oss omkring i de olika stadsdelarne: i Ny-Tiflis med dess brokiga gatulif, där ryska officerare och soldater, georgiska skönheter i sina vagnar, icke mindre sköna georgiska herrar till häst, armenier, tatarer, perser, kaldeer, syrier, assyrier, m. m röra sig om hvarandra, men under en tystnad och ett allvar, som bilda en slående kontrast till det glädtiga gatulif, som råder i Italiens och Egyptens städer. Hon för oss till matbasaren, där »östern och vestern, Europa och Asien på söndagsmorgnarne tyckas stämt möte på neutralt område», där man icke håller så särdeles mycket på renlighet och snygghet, men i stället på en viss yttre ordning — så anses det stridande mot god ordning, att kalf- och oxkött försäljas af samma slaktare eller ens på samma gata.

Förf. skildrar vidare den illa beryktade tatarstaden och den armeniska basaren, där handtverkarna arbeta så godt som på öppen gata, då de låga husen alldeles sakna framsida. Här ha skräddarne sin egen gata, silfver och vapensmederna sin, hattmakarne, skomakarne, instrumentmakarne likaledes hvar sin.

Äfven i hemlifvet i Tiflis låter förf oss kasta en och annan inblick, skildrar seder och bruk, klädedräkt, bohag och husgeråd, beskrifver ceremonier vid bröllop, begrafningar och andra högtidligheter, berättar mångt och mycket om vidskepelse och religiösa föreställningar, hvilka äro icke så litet blandade med hedendom.

I förf:s sällskap få vi äfven göra ett besök i Georgiens forna hufvudstad Mzket och i dess präktiga katedral, Georgiens moderkyrka, Svoti-Tzkoveli, lifvets pelare kallad och uppförd af stora väl tillhuggna porfyrkadrer. Denna katedral rymmer visserligen icke nu mer som på Georgiens missionärs, den heliga Ninas dagar, Kristi kjortel — denna relik bortfördes under Abbas den store till Ispahan i Persien och dess vidare öden äro höljda i dunkel — men den är en af de skönaste minnesmärken af den georgiska arkitekturen och har under ett årtusende sett Georgiens konungar krönas inom sina murar. Ett stort antal af dessa konungar och deras familjer ligga också begrafna i katedralen.

Förf. som tyckes vara en sann turistnatur och besjälad af denna förträffliga egenskap som hos en man kallas vetgirighet eller forsk-

ningsbegär, men hos en kvinna nyfikenhet, företog dessutom, trots alla välmenta varningar, utan manligt beskydd en tur in i ryska Armenien och besökte därvid Erivan, vidare Edschmiadzin, den armeniske patriarkens (katolikos) residens, till hvilket berget Ararat bildar en ståtlig bakgrund, m. fl. ställen och lemnar många liffulla skildringar från denna intressanta färd.

Det är emellertid icke blott Kaukasien och dess invånare sådana de nu te sig för en vaken och intelligent resandes ögon fru Anholm i sitt arbete skildrar: hon har äfven studerat sig in i landets forntid och dess historia och har mycket att förtälja om de olika folkens öden under förgångna tidsskiften.

Med förkärlek uppehåller hon sig vid georgierna, detta folk, som genom sin ovanliga kroppsliga skönhet och sin högsinnade ridderliga karakter gör skäl för namnet Kaukasiens adel. Detta folk äger också en historia, som väl är ägnad att väcka vår uppmärksamhet och beundran, yttrar förf. Som kristendomens yttersta vaktpost i öster har landet under alla tider fått mottaga första stöten af alla dessa mot vår tid och vår kultur fientliga folklaviner, som störtat ned öfver vår världsdel. Saracener, turkar, mongoler — alla ha de som förödande bränningar slagit mot Kaukasus' jättemur, innan de vältrade sig öfver Europa. Alla ha de försökt att bortskölja det lilla georgiska riket, att kullstörta korset — men förgäfves.

Egendomligt nog, var det genom en kvinna, den heliga Nina, som kristendomen kom till Georgien, och den mest berömda af Georgiens många utmärkta regenter var också en kvinna, drottning Tamara, som dog 1212 och öfver hvilkens namn hvilar en glans, som sju sekel icke förmått fördunkla. »Ingen manlig regent», säger förf., »har vare sig förr eller senare utvidgat landets gränser så långt som hon, ingen har gjort Georgien mera fruktadt af de begge roflystna grannarne, Turkiet och Persien, ingen har före henne lyckats betvinga och kristna de vilda bergsfolken. Och detta stora välde, som sträckte sig mellan Svarta och Kaspiska hafven, från Kaukasuskedjans högsta kam och ända till Trapezunt, förstod hon höja till en aldrig förr sedd blomstring. Nationalvälmågan hade aldrig varit större. Näringarna frodades, konst och litteratur slogo ut i full blom. Storartade monumentala byggnader tycktes skjuta upp ur jorden, broar slogos öfver floderna, för de resande byggdes karavanserajer, för de sjuka hospital och för de föräldralösa barnhus. Ännu kunna de kyrkor och borgar räknas i hundratal, vid hvilka sägnen eller häfden knyter Tamaras namn. Denna kraftfulla drottning var dock ingen amason. Hon var i första rummet kvinna — en mild, varmhjärtad, förtjusande kvinna, hvilken genom sin blidhet och sin karakters renhet vann lika mycken kärlek, som hennes regentdygder väckte beundran.»

Intet under, att kvinnan sedan urminnes tider i Georgien spelat en betydande roll och utöfvat stort inflytande. Medan i det öfriga Kaukasien kvinnan öfverallt är förtryckt, mannens slafvinna och betraktad som en varelse af lägre rang, är hon i Georgien den inflytelserikaste medlemmen i familjen, som bemötes med alla hänsyn och en rid-

derlig uppmärksamhet. Hennes inflytande har också visat sig välsignelserikt. Hon håller strängt på familjelifvets hälgd, är varmt religiös och förmår framkalla en innerlighet och styrka i banden i synnerhet mellan föräldrar och barn, som är nästan enastående i vår tid. De georgiska männen däremot skildrar förf. såsom lättledda, varmhjärtade och frikostiga, något indolenta och lättsinniga.

Karakteristisk för de georgiska männen och kvinnorna är berättelsen om Georgiens sista drottning, Maria. Hon hade aldrig kunnat förlåta sin gemål, Georgi XII, att han, som ansåg, att Georgien icke längre kunde bibehålla sin självständighet, testamenterat landet till ryssarne, utan efter hans död satte hon sig i spetsen för det nationella partiet, som motsatte sig den ryska annekteringen. General Lasareff fick därföre tsarens befallning att med hvilka medel som helst föra henne och hennes barn till Petersburg. Löften, böner, hotelser — allt visade sig kraftlöst mot hennes fasta föresats att stanna i landet. Efter en af dessa resultatslösa underhandlingar grep generalen full af otålighet drottningen i handleden för att föra henne bort med makt. Men i samma ögonblick drog Maria sin dolk, och generalen fick med lifvet umgälla sin förmätenhet. — — - -

Äfven om Kaukasiens andra stora kulturfolk, armenierna, hvilka i så mycket bilda en motsats till georgierna, om tatarer och lesghier, om de halfvilda bergsfolken, m. m., har förf. mycket att berätta, och man följer henne alltid med stort intresse vare sig hon upprullar taflor från en aflägsen forntid, skildrar de olika folkens seder och bruk eller berättar sina egna reseintryck och äfventyr. Det är också med saknad man slutar läsningen af hennes bok, på samma gång man känner sig tacksam mot förf., som infört en i detta underbara land, dit de gamla förlade Gogs och Magogs rike.

M. C.

När Riddar Ulf suckar. Ur familjekrönikan på Höögsborg af *Märta Bolle.*

Ofvanstående är en ganska omfångsrik berättelse i två delar. Man väntar sig af en så romantisk titel något af den mystik, som följer med legender om högadliga riddarborgar, något af den stämningsmättade färgton, som brukar vara oskiljaktig från gamla familjekrönikor. -- Och uppslaget till romanen inger goda förväntningar. Trots det att berättelsen är förlagd till vår egen prosaiska tid, hvilar öfver beskrifningen på det gamla herresätet Höögsborg ett visst poetiskt skimmer. Det uråldriga slottet — det behos ej af den nuvarande ägaren, baron de la Roche, underhålles blott som en dyrbar familjeklenod, — med sina historiska minnen, sina vapensamlingar och tafvelgallerier, sina familjeporträtt — bland hvilka det af släk-

tens stamfar, riddar Ulf, säges »sucka», då någon i familjen står i begrepp att gifta sig utan kärlek, — dessa med slottet förbundna legender, som så vuxit fast i den friherrliga släktens och dess underhafvandes föreställning, att de tillmätas ett betydelsefullt inflytande på familjemedlemmarnes öde, allt detta är ett uppslag, som, om det ej som motiv är så splitternytt, dock anslår känsliga strängar i ens fantasi.

Hur bedragen blir man då ej vid att finna, att ur denna romantiska förgrund idel banala hvardagshändelser utveckla sig! Se här i korthet romanens innehåll. Arfvingen till Höögsborg öfverger sin ungdomskärlek och gifter sig med en rik arftagerska, då han finner att husets financiella ställning efter fadrens död är i hög grad undergräfd och emedan han vill bespara sin mor, en fin gammal dam af den gamla stammen, den sorgen att se släktgodset öfvergå i främmande händer — Naturligtvis erbjuder sig här för familjespöket det lämpligaste tillfälle att inlägga sin protest mot det opassande partiet. Riddar Ulfs porträtt icke blott suckar utan faller med buller och brak ned från sin spik och skrämmer vettet ur bröllopsskaran.

Det är kring dottern till detta under så olycksbådande omständigheter förenade par, som en god del af berättelsen rör sig. Signe är en romantisk och öfverspänd natur, alla gamla familjetraditioner, fädernesslottets mystik, legender och sagor omfattas af henne med en helig vördnad. Det är en eterisk, poetisk figur förf. här velat teckna — Men Signes öde blir äfven det rätt trivialt. Hon blir gift med en ganska hygglig och bra, men mycket litet romantisk medicine doktor, som för henne med sig till en öde byggd högt uppe i Norrland, där han är distriktsläkare. Före sitt giftermål har emellertid Signe i sorg öfver fadrens hastiga död, helt tvärt blifvit »omvänd», och i stället för att vara lycklig och belåten med sin man, som hon älskar och som gör allt för att vara henne till nöjes, förtäres hon af grämelse öfver hans obotfärdighet och synder och dör knall och fall från alltsamman på samma gång hon ger lifvet åt en dotter. Så är slutet på familjekrönikan på Höögsborg. — Det hela ger intryck af en alltför anspråksfull iscensättning till ett litet enkelt borgerligt familjedrama. Däri ligger, i vår mening, bokens svaghet. Den är för öfrigt icke skrifven utan en viss talang och kommer säkert af en ej alltför nogräknad publik att anses för underhållande nog.

L. D.

Eva Sten, en berättelse från våra dagar af *Alma Cleve*.

Denna vår har att framvisa en ovanligt rik skörd af kvinliga författares arbeten. Äfven om man bortser från den rikliga nederbörden af broschyrer, artiklar och uttalanden i kvinnofrågan, som kom med intensiteten af en regnskur i april, så finner man att flera arbeten af större omfång, om ock ej alltid af större betydenhet, under de senaste veckorna framträdt inför allmänheten. Bland dessa torde fru Cleves bok förtjäna att särskildt beaktas, äfven därför att den i viss mening och i motsats till kvinliga litterära produkter i allmänhet, är mera innehållsrik än omfångsrik. Icke så som skulle mycket i yttre mening hända inom den trånga ramen af några få år af en kvinnas lif, hvilka skildras på dessa till knappt halftannat hundratal uppgående sidor.

Det är en själs historia, som här för oss beskrifves, och boken kallas med full rätt för en berättelse från våra dagar, ty alla de konflikter, som Eva Sten råkar ut för hade omöjligt kunnat uppstå för ett eller annat tio- eller femtal af år tillbaka i tiden. Äfven bipersoner och alla skildrade förhållanden äro nutida, icke minst de »initiativrika, framstående, banbrytande damerna», hvilka tillhörde den Stenska umgängeskretsen, bland hvilka funnos »medicine doktorer, moderna författarinnor och vetenskapsidkare» samt flera »som gingo i spetsen för kvinnans sträfvan att förskaffa jämnbörd och likställighet åt båda könen». Dessa personer framskymta, lätt antydda, men på ett sådant sätt, att man förstår huru förf. med dem varit i personlig beröring och lärt känna deras motsvarigheter i verkligheten.

Själfva den enkla historien är snart berättad. En helt ung, outvecklad men med känsla och fantasi rikt begåfvad flicka, som varmt tror på de religiösa sanningarna, blifver hustru åt en mognad, framstående och berömd man, som framför och öfver allt annat är forskare och vetenskapsman.

Den i ett enkelt hem på landet uppfostrade unga frun inträder i det komfortabla hemmet i hufvudstaden och samtidigt i sällskapslifvet inom dess högst stående intelligenta kretsar. Mannen, professorn, upptages helt af sitt arbete och Eva, som känner sig ensam, börjar på egen hand att studera. Ett års vistelse utomlands sätter henne i tillfälle att ytterligare utveckla och utbilda sitt intresse för historien, särskildt såsom en vetenskap om människan, om stora och ädla personligheter. Efter hemkomsten känner hon sig fortfarande blott hänvisad till sina böcker, men finner att detta är »i alla fall bra litet

— *för* litet att existera på». Därföre, när hon anmodas att hålla historiska föreläsningar vid arbetarinstitutet, emottager hon detta tillbud med glädje och kastar sig med ifver in i denna verksamhet, som tyckes likasom frigöra hennes utmärkta talang som föreläserska. Men innan det andra läsåret börjar skall Eva blifva moder och nu framställa sig nya kraf för hvilka hon blott känner bäfvan. »Barnet hade kommit för sent»!

Efter ett års mellantid återtager hon sitt värf att under vintern föreläsa vid institutet. Då en smickrande inbjudning att i Kristiania hålla några föredrag framställes, kan hon icke afstå därifrån, icke gifva ett afböjande svar. Frestelsen är för stor och hon reser »för endast fjorton dagar». — Så kommer olyckan, ett telegram kallar henne till barnets dödsbädd. Hon hinner hem i tid för att under den lillas sista dagar känna, huru sorgen och självförebråelsen vända bladet på nytt i hennes själs historia, och hon blifver åter sig själf, »fast lik klippan» i sitt religiösa medvetande och sin evighetsförvissning. Men hennes hälsa är bruten och hon förutser med lugnt sinne att hennes lif snart skall ändas. Inom några få månader dör hon också plötsligt af en hjärtåkomma.

Detta är den korta sagan. Eva själf upptager allt för mycket rum däri, för att icke de öfriga personerna skulle blifva väl mycket skjutna i bakgrunden. Det man förnimmer af mannens karakter är egentligen blott ytan och den är föga tilldragande. Kall och sig själf nog, är han visserligen mycket liberal och lämnar hustrun all möjlig frihet med denna slags breda tolerans, som väl i grunden icke är annat än likgiltighet. Den gamla fastern, Karin, som blir den lilla Gurlis bästa vän, är tecknad på ett älskvärdt sätt. I öfrigt förekomma många fina drag och stilen är erkännansvärdt enkel och lättflytande. Svagast äro dialogerna, hvilka i synnerhet i början fått en predikoton, som gör dem både onaturliga och ledsamma.

Nyckeln till förf.:s mening får man måhända söka i ett »antingen— eller» som hon själf på ett ställe anför. *Antingen* hemmet och dess plikter, *eller* den yttre verksamheten, och hon medgifver ingen ursäkt för hvad hon kallar ett »affall» för den som en gång valt husmoderns kall. Om som här en stor förmåga i en viss riktning skulle ligga obrukad och däraf uppstå oro och disharmoni, så skulle allt hjälpas genom det inre troslifvet. Det är ett svårt problem att lösa detta, om man verkligen räknar med alla de mångskiftande förhållanden, hvilka uppstå i följd af yttre och inre orsaker. Här är dessutom icke blott fråga om en kvinnas strider emellan självförintelse och

självhäfdelse, här tillkommer för Eva den af gammalt kända svårigheten att försona tro och vetande.

Det hade varit af intresse om förf. låtit oss följa Evas vidare utveckling under ett fortsatt samlif med mannen; har hon någon skuld så är han för visso icke skuldfri. Här kommer döden med en afklippning, som icke är en tillfredsställande afslutning. Kanske likväl det varit förf:s mening att läsaren icke blott skall följa hennes skildring, utan själf tänka vidare öfver hvad han läst. Boken gifver härtill stoff nog. *L. N.*

Fyra berättelser af *Mark Stern.*

Någon stor originalitet i motiv och uppfattning finner man ej i dessa fint tecknade stämningsstycken., men författaren äger känsla och innerlighet och formen är oklanderligt ledig och flytande. Man får leta efter en liffullare teckning än den af ungdomslifvet i den lilla provinsstaden, sådan den förekommer i berättelsen: »Barndomsvännerna». Hela denna skara ungdom, gossar och flickor, »Egyptens gräshoppor» kallad, som hänger i hop lik ler och långhalm, som skämtar, leker och rasar på gårdar och vindar, som, då barnen blifvit unga flickor och ynglingar, utbyter förtoenden och löften om evig vänskap och trohet, allt detta är i hög grad lifligt, vackert och »kändt» skildradt. När man sedan återser som mogna människor ett par af dessa »barndomsvänner», hvilka haft sina oskyldiga små rendez-vous i den gamla vedboden med dess maskstungna huggkubbar och spindelnätsuppfyllda vråar, är det med verklig ledsnad man i *henne* finner den blaserade unga frun, som framlefver sitt lif utan färg och innehåll, och i *honom* en mycket hygglig men högst vanlig novellhjälte. Det skulle verkat uppfriskande om förf. velat fullfölja den bild af lifskraftiga människor, han påbörjat och ej som nu förvandlat dem till dessa chablonmässigt super-etoriskt-sensitiva stämningsvarelser, som den nutida dikten ej tröttnar på att framställa. Och i de andra berättelserna i samlingen återfinner man variationer på samma tema. Sådana kvinnotyper af idel känslor och nerver finnas väl i verkligheten, dock säkert mycket mer sällan än diktarne tyckas tro; skulle ej våra novellförfattare något kunna variera typen?

Det har sagts oss, att under signaturen »Mark Stern» döljer sig en ännu helt ung debutant på den litterära banan. De prof han (eller hon) i dessa »fyra berättelser» lämnat på sin förmåga inge

den förhoppningen, att förf. ej blott med framgång skall beträda redan uttrampade stigar, utan äfven skall kunna slå in på nya sådana, med friare, friskare synvidder. *L. D.*

Litteratur i kvinnofrågan. Af de många broschyrer, som under loppet af ett par månader utkommit i bokmarknaden med anledning af fröken Ellen Keys uppseendeväckande båda skrifter: »*Missbrukad kvinnokraft och Naturenliga arbetsområden för kvinnan*» samt »*Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*», anteckna vi följande:

1) ***Misslyckad kvinnokraft*** af *Ellen Idström.*
2) ***En protest*** med anledning af Ellen Keys föredrag i kvinnofrågan af *Alma Cleve.*
3) ***Ett ord*** till fröken Ellen Key och till den svenska kvinnan af *Mathilda Roos.*
4) ***I kvinnofrågan.*** Embetet att vara husmoder. Kvinnans kallelse. Af *Helena Nyblom.*
5) ***»Kärlek» och »moderlighet».*** Hvad är ordens innehörd? Några tankar framställda med anledn. af en stridsfråga för dagen af *Ina Rogberg.*
6) ***Kvinnoarbete och kvinnolycka.*** Tvenne uppsatser i Dagny med anledning af Ellen Keys »Missbrukad kvinnokraft» af *Anna Sandström.*

Därtill komma tvenne i Finland utgifna broschyrer:

7) ***Till Ellen Key.*** Kvinnofrågans Prima principia.
8) ***Kritik*** af fröken Ellen Keys senaste inlägg i kvinnofrågan af *Minna Canth.*

Någon kritik eller utläggning af hvar och en särskildt af dessa skrifter har Dagny ej ansett sig böra lämna, då innehållet i de flesta af dem i hufvudsak ansluter sig till de uttalanden, som blifvit gjorda i de längre uppsatser i ämnet, hvilka i vår tidskrift förekommit.

Från 1896 års riksdag.

Årets riksdag — den sista i treårsperioden — är nu slut. De förhoppningar, som vid riksdagens början ställdes på densamma, voro i allmänhet ej öfverdrifvet stora, och de resultat, som vunnits vid dess slut, äro ej heller öfverdrifvet stora. För oss gäller det emellertid en-

dast att se efter, hvad 1896 års riksdag uträttat på de områden, som närmast och mer specielt röra kvinnan.

Såsom af vår senaste riksdagsrevy framgick, begärdes af regeringen på 8:de hufvudtiteln (innefattande anslagen till undervisningsdepartementet) åtskilliga anslag till fromma för den kvinliga undervisningen, och hafva vi glädjen anteckna, att de flesta af dessa anslag antagits, om också med någon nedprutning och modifikation.

Främst var regeringens förslag till *höjande af anslaget till högre skolor för kvinlig ungdom* med 150,000 kronor, från 100,000 kr. till 250,000 kr.

Statsutskottet gjorde åtskilliga ändringar i regeringens förslag, dels nedsattes det begärda anslaget med 50,000 kr., från 250,000 kr. till 200,000 kr., hvilket skulle utgå till högre flickskolor och sådana samskolor med minst fem klasser, som äro upprättade på orter, där allmänna läroverk för gossar icke finnas, dels hade uppställts det villkor för statsanslags erhållande, att kommunen eller enskilda donatorer till skolan lämna bidrag, hvars värde för år räknadt uppgår till minst samma belopp som statsunderstödet. Högsta statsunderstöd, som skulle få utgå till skola, vore enligt statsutskottets utlåtande 3,000 kr., dock för skola, som meddelade undervisning i huslig ekonomi, kunde tilläggas ett särskildt belopp af högst 500 kr. Af anslaget skulle äfven, som regeringen föreslagit, utgå ett årligt bidrag till pensionsinrättningen för lärarinnor vid Sveriges högre skolor för kvinlig ungdom, motsvarande högst 10 kr. för hvar och en af de delägare, som erlägga årsafgift.

De begge kamrarna antogo statsutskottets förslag i dessa punkter. Debatten i kamrarna var ganska lång, men rörde mest detaljfrågor; i hufvudfrågan — att staten är skyldig att göra mer än hittills för det kvinliga släktets uppfostran — tycktes man i allmänhet vara ense, och några talare beklagade, att icke statsutskottet bibehållit det af regeringen begärda högre anslaget. Tvenne landtmannarepresentanter i andra kammaren ansågo, att då staten gjorde så mycket för den manliga ungdomens undervisning och så litet för den kvinliga, och då afgifterna i de kvinliga läroverken vore oskäligt höga och i de manliga ytterst låga, vore det icke mer än rimligt, att afgifterna i dessa senare något höjdes och att den inkomst, som därigenom erhölles, användes till flickskolorna, m. a. o. att en höjning i anslaget till flickskolorna skulle motsvaras af en nedsättning i anslaget till gosskolorna.

I afseende på de flickskolor, som redan erhålla statsanslag, be-

slöts, att de nya villkor, som nu tillkommit, ej skulle på dem tillämpas förr än år 1903.

Till *undervisning i kvinlig slöjd vid folkskolorna* hade ecklesiastikministern begärt ett årligt anslag af 90,000 kr. Denna framställning tillstyrktes i oförändrad form af utskottet och antogs af kamrarna.

Likaledes bifölls regeringens förslag till *anordnande vid något folkskollärarinneseminarium af profårskurs* för kvinlig filosofie kandidat och från högre lärarinneseminariet i Stockholm utexaminerad lärarinna, hvilka vilja vinna behörighet att söka adjunktsbefattning vid folkskollärarinneseminarium.

I Statsverkspropositionen hade begärts anslag på extra stat till *undervisningskurser i huslig ekonomi* vid två enskilda flickskolor, nämligen till den med Upsala enskilda läroverk förenade fackskolan för utbildning af lärarinnor i huslig ekonomi 3.200 kr., till lärarinnekurs i huslig ekonomi vid Ateneum för flickor i Stockholm 1,500 kr. samt till Göteborgs allmänna folkskolestyrelse för utbildande af lärarinnor i huslig ekonomi för folkskolan 1,500 kr. Statsutskottet hade hemställt, att denna begäran skulle på så sätt bifallas, att »riksdagen på extra stat för 1897 anvisade ett belopp af 5,000 kr., att under de villkor k. m:t kan finna skäligt bestämma användas till understöd åt de vid Upsala enskilda läroverk och Ateneum för flickor i Stockholm samt af Göteborgs allmänna folkskolestyrelse anordnade undervisningskurser för utbildande af lärarinnor i huslig ekonomi.» Detta förslag antogs ock af kamrarna.

Om *ett andra ålderstillägg på 100 kr. till folkskolans ordinarie lärare och lärarinnor*, som oförvitligt tjänstgjort i tio år (ett första ålderstillägg på 100 kr. utgår efter fem års tjänstgöring), hade hr Hammarlund väckt motion i andra kammaren. Utskottet ansåg, att den nuvarande aflöningen vore fullt tillräcklig för lärarinnorna, så att för dem icke skulle ifrågakomma något nytt ålderstillägg. På dess hemställan beslöto emellertid kamrarna att hos k. m:t anhålla om utredning af frågan, samt framläggande af det förslag, hvartill omständigheterna kunde föranleda.

* * *

Af öfriga motioner, som inom kamrarna väckts i frågor, mer eller mindre direkt berörande kvinnornas speciella intressen, hafva de flesta afslagits eller fallit, i följd af att de begge kamrarna kom-

mit till skiljaktiga beslut. Vi vilja dock lämna en kort öfversikt af dessa motioner.

I 15 kap. § 2 Rättegångsbalken stadgas, att de, som inför domstol »för andra må tala och svara, skola vara oberyktade, ärlige, redlige och förståndige *män*». Detta stadgande tolkas nu mera af vissa domstolar ej så strängt, att icke också kvinnan får uppträda såsom ombud, liksom äfven kvinligt testamentsvittne anses giltigt, oaktadt lagens föreskrift i Ärfdabalken om vittne af »två gode män». Andra domstolar däremot hålla strängt på ordalydelsen och fordra, att ombud inför domstol måste vara *man*.

För att få enhet i rättskipningen hade ledamoten i andra kammaren hr Olof Persson i Killebäckstorp vid innevarande riksdag väckt förslag om sådan ändring af ofvan citerade paragraf i Rättegångsbalken, att intet hinder må i lagens ordalydelse finnas för att jämväl *kvinna*, som eger de i lagrummet omförmälda egenskaper, *må kunna för andra tala eller svara*, eller att anförda stadgande erhölle följande förändrade lydelse: »De som för andra må tala och svara, skola vara oberyktade, ärlige, redlige och förståndige».

Lagutskottet hade emellertid ansett, att den citerade lagparagrafen icke utgjorde ovillkorligt hinder för kvinna, som har de egenskaper lagen fordrade hos ett rättegångsombud, att inför domstol tala och svara för andra. 1734 års lag begagnade nämligen på flere ställen uttrycket »man», där detta uppenbarligen vore lika betydande med »person», och detta vore enligt utskottets mening äfven förhållandet med ifrågavarande lagrum. Utskottet afstyrkte därföre motionen, hvilken ock af första kammaren afslogs.

Under debatten i andra kammaren framhöll motionären exempel från Stockholms rådstufvurätt på att kvinna, hvilken uppträdt såsom rättegångsbiträde, blifvit afvisad. Det var, yttrade han vidare, heller icke någon säkerhet för att, om icke den nämnda paragrafen ändrades, öfverrätterna icke kunde ogilla ett mål, där kvinna uppträdt såsom ombud och upphäfva det. Skäligt vore därföre, så mycket mer som tidsandan och tidsförhållandena pekade på kvinnans likställighet med man, att äfven i föreliggande fråga inrymma rätt för henne.

Mot detta yrkande uppträdde hr v. Krusenstjerna med ett uttalande, som visar att svallet af vissa modernt reaktionära strömningar trängt inom riksdagens murar och äfven där användas som vapen af motståndarne till reformer inom kvinnolagstiftningen. Han yttrade nämligen: »Jag lämnar därhän, huruvida tidsandan verkligen

kräfver något sådant; det synes mig snarare, som om kvinnas sysslande med dessa saker skulle komma under rubriken 'missbrukad kvinnokraft'».

Oaktadt denna hr v. Krusenstjernas farhåga, biföll kammaren motionen med 119 röster mot 73.

Att verkligen vid en och annan domstol kvinna hittills fått såsom ombud tala och svara för andra syntes af en notis, som gick genom pressen ungefär samtidigt med att denna fråga var före vid riksdagen. Vid vintertinget vid Kumla härad i Nerike förekom ett brottmål rörande oloflig försäljning af dynamit. Då målet, hvari en hemmansägare Aron Hallberg var svarande, uppropades, inställde sig Hallbergs 22-åriga dotter och framvisade fullmakt såsom ombud för sin far. Allmänne åklagaren ville icke erkänna hennes behörighet som ombud, men domhafvanden förklarade henne behörig att svara i målet. Detta gjorde hon med en klarhet och reda, som väckte allmän förvåning. Äfven i ett mål af civil natur, rörande en vägbyggnadsaffär hade hon att svara, och också i detta ganska invecklade mål redde hon sig förträffligt. Det är att märka, att denna unga flicka icke erhållit annan undervisning, än den folkskolan lämnar.

* * *

Prof. Wallis' motion om *ålderdomsunderstöd åt barnmorskor* afstyrktes af statsutskottet på ungefär samma grunder som regeringens förslag i samma ämne vid fjorårets riksdag, nämligen att denna angelägenhet vore en kommunernas egen, som lämpligast borde af dem själfva ombesörjas. Skulle af allmänna medel bidrag lämnas till beredande af ålderdomsförsörjning åt sådana af kommunerna anställda yrkesutöfvare, ansåg utskottet fara vore för att härigenom skulle uppkomma liknande anspråk från andra af kommunerna aflönade, för den allmänna hälsovården jämväl viktiga yrkesutöfvare, såsom stadsläkare och distriktläkare, äfvensom från andra i kommunernas tjänst varande personer.

Kamrarna godkände utskottets motivering och afslog motionen.

Likaledes hafva kamrarna afslagit herr Wavrinskys motion om *tryggande af efterlefvandes rätt till lifförsäkring*. Denna motion afstyrktes af lagutskottet med den motivering, att en lagändring i det af motionären antydda syftet skulle i flera afseenden vara betänkligt. Därigenom skulle icke blott en af de viktigaste principerna i vår svenska äktenskapsrätt — den att ekonomiskt aftal mellan makarna under bestående äktenskap vore ogiltiga — väsentligen rubbas, utan

*

därmed skulle också banas väg för bedrägliga transaktioner till borgenärers förfång. Den ifrågasatta lagändringen skulle i allmänhet minska borgenärernas säkerhet för gift mans förbindelser och därigenom indirekt verka störande å kreditförhållandena.

Om *formen för äktenskaps ingående* hade herr Waldenström i andra kammaren väckt två motioner, begärande den ena rätt för den, som konfirmerats inom svenska statskyrkan, att få borgerlig vigsel, den andra rätt till kyrklig vigsel äfven för den, som icke begått Herrans nattvard.

Utskottet hade afstyrkt begge motionerna, anförande bl. a. att uppfattningen af äktenskapet och utsikterna för förverkligandet af dess uppgifter i icke ringa mån bestämdes af det sätt, hvarpå det inginges. Detta sätt borde framför allt vara ägnadt att väcka och underhålla en allvarlig uppfattning af äktenskapet; men om redan i fråga om sättet för dess ingående ett visst godtycke finge göra sig gällande, torde detta snarare komma att undergräfva än att stärka en dylik uppfattning. Det kunde också befaras, att valfrihet skulle framkalla allehanda slitningar mellan kontrahenterna och deras anhöriga, äfvensom inverka störande på den religiösa och moraliska uppfattningen hos befolkningen. Någon allmännare önskan af en dylik reform förefunnes säkert heller icke.

Denna gång voro emellertid icke båda kamrarna af fullständigt samma mening som utskottet. I första kammaren afslogos visserligen begge motionerna. I andra kammaren blefvo de däremot begge antagna, den ena med 113 röster mot 87, den andra med 124 röster mot 76. I följd af första kammarens afslag ha dock motionerna för denna gång fallit, ehuru de stora majoriteterna för dem i andra kammaren böra uppmuntra till deras upprepande vid en följande riksdag.

M. C.

Meddelanden från Fredrika-Bremer-Förbundet.

Fredrika-Bremer-Förbundets årsmöte

hölls torsdagen den 28 maj i Svenska läkaresällskapets lokal under ordförandeskap af revisionssekreteraren C. Lindhagen. Efter några inledningsord af ordföranden gaf fru Agda Montelius uttryck åt Förbundets känslor af tacksamhet och saknad mot sin under året bortgångna stiftarinna fru *Sophie Adlersparre,* i ett med värme och innerlighet framfördt föredrag, hufvudsakligen stödjande sig på Esseldes egna betydelsefulla, väckande och tändande uttalanden i Tidskrift för hemmet.

Vi återgifva här föredragets inledningsord:

»En hand domnar, ett öga slocknar, ett hjärta tystnar — hur vanligt, hur alldagligt detta sorgespel. Världen stannar icke sin gång för att se därpå; han förnimmer det såsom höstvandraren stjärnfallen, hvilka gnistra omkring honom; en blick af beundran eller häpnad och han ilar vidare. Men då ljusbärarna bland folken, dessa Betlehemsstjärnor i människohamn, mer eller mindre fjärrlysande, det är sannt, men alla, i mån af sin beskärda lyskraft, vägledande, troget förelysande, outtröttligt framåtmanande, stanna, då deras händer domna, då deras fackla sänkes, då stanna också de äflande människobarnen, lämna för en stund sina dagliga bestyr och spana sorgset efter det slocknande ljuset, lyssna efter ett återljud af den kära, välkända stämman.» Så talar Esselde vid Fredrika Bremers bortgång och vi kunna bruka samma ord, då vi tänka på hennes egen.

Väl tillämplig på Esselde är också fortsättningen: »Att skildra hvad hon varit för sitt lands kvinnor, det tillhör framtiden och det blir ett stort verk, ty det gäller att räkna och tolka hvarje slag af ett hjärta, som klappade endast för mänskligt väl och ve, hvarje tanke af en själ, som var till blott för att söka det rätta för sig och andra, hvarje lifsyttring af en ande, hvilken lefde blott af Guds kärlek».

De yttre konturerna af Sophie Adlersparres lif torde vara tämligen klara för alla här närvarande, och en kort öfversikt af det myckna, som hennes ständigt vakna intresse och dådkraftiga sinne bragt till stånd till främjande af kvinnans utveckling har redan lämnats i den minnesskrift som kort efter hennes död utgafs af dem, som stått henne och hennes arbete närmast. Man har där, förd vid handen af hennes mångåriga medarbeterska, stöd och vän, fått se hur tanken på ett eget organ inom pressen för behandlande af frågor, som rörde kvinnan, så småningom arbetade sig fram till klarhet och verklighet. Vi hafva sett huru dessa båda i Tidskrift för hemmet, i början med fällda visir, som dock så småningom upplyftades, gjorde front emot

fördom, trångsinthet och småsinne. Huru de, kämpande sida vid sida, betäckande hvarandra under striden, utdelade allt kraftigare och mera träffande hugg ju mera de lärde känna sin egen styrka. Huru de allt klarare började se den väg, de måste fram för att nå dit de sträfvade. Huru de sålunda först blottade undervisningens brister, sedan ej allenast påvisade bättre metoder, utan ej gåfvo sig förr än möjlighet till inhemtande af bildning åstadkommits för kvinnor af olika klasser. Huru för dessa sedan arbetstillfällen söktes och funnos. Huru tanken på kvinnans deltagande i sjukvården upptogs och utvecklades. Allt detta visar oss i minnesskriften klart och öfverskådligt, såsom den blott kan det, som själf varit med, signaturen R. O—a.

Sedan få vi till ledsagerska under Esseldes senare år med dess ännu mera vidgade verksamhet, den person, som då kanske stod henne närmast. E. A. låter oss se, huru Esselde med »sällsynt förmåga af initiativ, med oförskräckt mod att trotsa svårigheter, hvilka för andra syntes oöfvervinneliga samt icke minst genom den kraft att rycka andra med sig», som hon ägde, »bröt nya banor, öppnade nya vägar» och alltmera omsatte den första tidens idéer i handling. Det var då Handarbetets Vänner bildades, och det var nu som tanken på associationens makt ledde till stiftande af Fredrika-Bremer-Förbundet, genom hvilket det på många håll spridda arbetet för kvinnans framåtskridande borde samlas och en enig samverkan af män och kvinnor inom olika delar af vårt land åstadkommas.

Denna minnesskrift torde vara för de flesta väl bekant och då där, i kronologisk följd, en redogörelse för Esseldes verksamhet sålunda lämnats, kan nu ej någon minnesteckning i ordets egentliga betydelse ifrågakomma. Det skulle dock för oss alla kännas som en pinsam tomhet, om inom det förbund, som har henne att tacka för sin tillvaro, det första årsmötet efter hennes bortgång skulle få förgå, utan att man för sig frammanade bilden af hennes rika personlighet, för att stärka och uppmuntra till fortsatt sträfvan mot det mål, som var hennes: den svenska kvinnans förkofran i andligt och materielt hänseende.

Låt oss därför en stund »lyssna efter återljudet» af hennes egen stämma, som, ehuru tystnad, dock ännu når vårt öra, då vi genomgå Tidskr. för hemmet, i hvilken hon under åratal nedlagt det bästa af hvad hon känt, tänkt och velat, och där vi återfinna ej blott *hennes* utvecklingshistoria utan äfven vår egen — den svenska kvinnans.

Tal. slutade med följande ord:

Hennes lif har varit hälgadt åt bemödandet att förädla, bilda och höja kvinnan. Huru hon lyckats däri, stå vi för nära för att kunna bedöma. »Spåren af en ande, som djupt och brinnande älskat och offrat sig, förgå ej så hastigt, men kunna skönjas långt efter sedan han flyktat till högre och fridfullare rymder» säger Sophie Adlersparre, då hon skildrar sin namne.

Och Esseldes styrka låg just i hennes kärlek, kärlek till sanning och vett, och i hennes varma öfvertygelse att ingenting sannt,

ingenting rätt och till mänskligheten väl bidragande kunde i längden vara outförbart.

Odlaren strör i mörka mullen
Fröets sådd för kommande skörd.
Däröfver vandra höstens skurar,
Däröfver bäddas vinterns snö,
Han gör som jag — begrafver sitt hopp,
Han tror som jag på sol och vår.

Så tänkte hon med skalden. Och så lefde och dog hon, sträfvande efter det som hon ansåg vara det bästa och högsta: tankekraftens uppodlande, hjärtats förädling och själens frid i Gud.

* * *

Sedan sekreteraren Fröken S. Ulrich uppläst Förbundets årsberättelse för 1895, hvilken som bilaga medföljer detta häfte, beviljades styrelsen decharge för 1895 års förvaltning och beslöts att från fru Emma Benedicks donation afföra 3,000 kr. nämligen 1,550:18, till täckande af en från föregående år balancerad brist, och kr. 1,449:28 till uppläggning af en reservfond.

De därpå företagna valen af styrelseledamöter utföllo sålunda. Efter de med döden afgångna styrelseledamöterna fru S. Adlersparre och fröken M. Forsell samt hofintendenten Börtzell och fröken A. Roos, som undanbedt sig återval, invaldes i styrelsen suppleanterna fru Gyldén, fröken Hjelmerus och fröken Dahlgren samt som ny ledamot fru Montelius. För öfrigt återvaldes de i tur att afgå varande styrelseledamöterna.

De fyra lediga suppleantplatserna besattes med följande personer: fröknarna E. Cederblom, A. Lagerberg, S. Leijonhufvud och yrkesinspektor G. Uhr. De öfriga återvaldes.

Fredrika-Bremer-Förbundets sjukkassa hade den 15 april sitt årsmöte i Förbundets lokal. Sedan års- och revisionsberättelserna upplästs beviljades full ansvarsfrihet åt styrelsen för 1895 års förvaltning. Af berättelsen framgick att delägarnes antal vid slutet af året utgjorde 237. 3 medlemmar hade under året aflidit. I sjukhjälp

till 58 medlemmar hade utdelats icke mindre än kr. 3,230,25 för tillsammans 2192 sjukdagar, hvilka siffror nogsamt visa, till hvilket gagn sjukkassan varit. Kassans fonder uppgingo vid årets slut till kr. 12,385,·5. Under året hade genom testamentariskt förordnande af fru Emma Benedicks en välbehöflig förstärkning på 5,000 kr. kommit kassan till del. På förslag af Förbundets styrelse återvaldes den afgående styrelsen för sjukkassan. Denna styrelse består nu af professor P. G. Rosén, ordförande; doktor Carl Nyström, v. ordf. och kassaförvaltare; fröken Th. Geijer, sekreterare; fröken A. Roos och fördelningsläkaren N. A. Edling med fru F. Lybeck, frökon G. von Plomgren och lifmedkus G. Westfelt som suppleanter.

Till revisorer återvaldes fröknarna A. Fabricius och K Wall samt till deras suppleanter fröknarna A. Dahlström och M. Silow.

Dräktreformföreningen. Modellutställningen och mönsterförsäljningen äro flyttade till K. M. Lundbergs bosättningsmagasin, Storkyrkobrinken 7, Stockholm. Nya modeller till chemiletter och mellandräkter för barn hafva utarbetats, och mottagas hos nämnda firma beställningar på kläder efter dessa och föreningens öfriga modeller.

Äfven fröken Dahls modeller till en rationell kvinnodräkt föras af herr K. M. Lundberg.

Från skilda håll.

Diskussioner i kvinnofrågan. Med anledning af den polemik, som uppstått till följd af fröken Ellen Keys föreläsningar och broschyrer i kvinnofrågan, ha åtskilliga sällskap och föreningar, såväl i hufvudstaden som i landsortsstäderna, anordnat diskussionsmöten, där ofvanstående spörsmål debatterats. Bland de i Stockholm hållna må som den märkligaste nämnas: diskussionen i föreningen »Studenter och arbetare» öfver ämnet »Kvinnans ställning och uppgift i samhället,» hvilken inleddes af fröken Anna Sandström. Äfven inom Stockholms Högskolas studentförening, Kvinnoklubben och andra föreningar ha samma ämne diskuterats. I Upsala har inom dess Kvinliga studentförening samt i föreningen »Studenter och arbetare» i nämnda stad desslikes intressanta diskussioner i kvinnofrågan förekommit.

Elevhemmet i Stockholm, afsedt för obemedlade unga flickor från landsorten, hvilka önska för sin framtida existens genomgå någon lärokurs i hufvudstaden, har med detta år ägt bestånd i 10 år. Det lilla hemmet, som *icke* bör förblandas med det för ett par år sedan stiftade »Internationella lärarinnehemmet», har visat sig väl fylla sitt ändamål att bereda unga kvinnor från olika delar af

landet för en ytterst billig inackorderingsafgift (35 kr. i månaden) en tillflyktsort, som kan tjäna som en ersättning för föräldrahemmet. Hittills har hemmet lämnat fristad åt 46 unga kvinnor, hvilka begagnat sig af olika läroanstalter såsom: Högre lärarinneseminariet, Gymnastiska centralinstitutet, Tekniska skolan, o. s. v. För närvarande rymmer hemmet 8 pensionärer, men en utvidgning är påtänkt till hösten, för hvilket ändamål åtskilliga af den kvinliga ungdomens vänner satt en insamling i gång, och är det att hoppas, i betraktande af det behjärtansvärda i själfva saken, att företaget skall krönas med framgång.

Vid Upsala universitet vistas vårtermin 1896 30 kvinliga studenter, af hvilka 13 tillhöra Stockholms nation, 4 Vestm.-Dala och 4 Göteborgs nationer. Bland dessa 30 finnas 1 filosofie och juris kand., 2 medicine och 8 fil. kandidater. En kvinlig medicine kandidat tjänstgör som e. o. amanuens vid patologiska institutionen.

Feriekurser i Jena komma, enligt hitsända prospekt, att anordnas af den äfven här i Sverige bekante föreläsaren i pedagogik, professor W. Rein, samt professor Detmer, och omfatta naturvetenskapliga ämnen, skolhygien, fysiologisk psykologi, filosofi, pedagogik, tyska språket för utländingar (för såväl nybörjare som mera försigkomna), litteratur och historia, och fortgå under tiden från och med 3 till och med 22 nästkommande augusti. Närmare underrättelser kunna inhemtas genom prospekt, som finnas tillgängliga å Pedagogiska biblioteket, Fredrika-Bremer-Förbundets byrå samt i Fritzes och Sandbergs boklådor härstädes.

Gift kvinnas äganderätt i Frankrike. Den 27 sistl. febr. antog franska deputeradekammaren utan debatt ett lagförslag i sju artiklar, hvarigenom den gifta kvinnan erhåller fri dispositionsrätt öfver sin arbetsförtjänst.

Initiativet till denna reform har tagits af fru Jeanne Schmahl, utgifvare af tidningen L'Avant Courrière, hvilken för några år sedan satte i gång en liflig agitation och lyckades intressera flere deputerade för reformen.

I Sverige erhöll, som bekant, gift kvinna rätt att själf råda öfver sin arbetsförtjänst genom en kungl. förordning af den 11 dec. 1874. Det var från den då nybildade föreningen för Gift kvinnas äganderätt initiativet till denna reform utgått.

Ett upprop till svenska kvinnor för skapande af en opinion mot det onaturliga modet att bära »uppstoppade fåglar eller fjädrar af plågsamt dödade småfåglar» såsom hattprydnader, har utsändts och undertecknats af fröken Adèle Rudenschiöld och fru Elna Tenow, f. Ros. Uppropet är åtföljdt af en anteckningslista för namnunderskrifter af de kvinnor, som äro villiga att afsäga sig bruket af fjädrar (strutsplymer undantagna) och uppstoppade fåglar och dymedelst medverka vid arbetet för större mänsklighet och rättvisa mot djuren.

»*Våra underkläder*» är namnet på en af »Hälsovännens flygskrifter,» hvilken med stöd af broschyren »Dr. Lahmanns Reform», utarbetats af med. dokt. Henrik Berg. Den lilla intressanta boken belyser reform-bomullsdräktens många praktiska och hygieniska företräden och förtjänar i hög grad att uppmärksammas af dem, som nitälska för en mer ändamålsenlig klädedräkt än den nuvarande.

Till Fredrika-Bremer-Förbundet insända böcker.

Albert Bonnier: *E. Key*, »Missbrukad kvinnokraft» och »Naturenliga arbetsområden för kvinnan». Kvinnopsykologi och kvinlig logik. En studie och ett försvar. — *H. Lindhé*, Ragnhild. — *Margareta*, Med eller mot sin natur. — *L. Hanson-Marholm*, Tvenne kvinnoöden. — *M. Roos*, Ett ord till fröken Ellen Key och till den svenska kvinnan.

J. G. Fredengren: *Orison Swett Marden*, Konsten att komma sig upp i världen, h. 6, 7.

H. Geber: *A. Cleve*, Eva Sten.

Fahlcrants & C:o: *G. af Geijerstam*, Mina pojkar. *E. S. Turner*, Stora syster.

Hälsovännens förlag: *A. Lenardtson*, Om tänderna och deras vård. — *S. Ribbing*, Om sport och sportöfningar. — *E. Stangenberg*, Om örats och näsans sjukdomar.

L. Hökerberg: *E. Orzesko*, Mirtala. — Något om djurskyddsföreningarnes verksamhet. — *I. Rogberg*, Kärlek och Moderlighet.

G. Lindström: *E. Kléen*, Mogen sommar. Vildvin och vallmo.

Nordstedt & Söner: *S. L—d Adlersparre och S. Leijonhufvud*, Fredrika Bremer, biografisk studie, h. 4, 5; 2 ex. — *J. Bager-Sjögren*, Sanndrömmarne och deras vetenskapliga förklaring. — *A. E. Brehm*, Djurens lif, h. 6—11. — *A. Hazelius*, Samfundet för Nordiska Muséets befrämjande 1893 och 1894.

R. Schenström, Max Nordau, Henrik Ibsen oeh kvinnofrågan.

A. O. Telning, Aforismer.

Wahlström & Widstrand: *M. Bolle*, När Riddar Ulf suckar. — *A. Cleve*, En protest med anledning af Ellen Keys föredrag i kvinnofrågan. — *K. E. Forslund*, Skog. — *P. Hallström*, En gammal historia. — *Mark Stern*, Fyra berättelser. — *H. Nyblom*, I kvinnofrågan. Embetet att vara husmoder. Kvinnans kallelse. — *F. Svenonius*, Väster- och Norrbottens län II, Svenska Turistföreningens handbok. — Svenska Turistföreningens årsskrift för 1896. — Views of Sweden, Guides of swedish tourist's club n:r 12.

Wettergren & Kerber: *E. Idström*, M:lle Blanche.

Förlagsaktiebolaget Otava: *M. Canth*, Kritik af fröken Ellen Keys senaste inlägg i kvinnofrågan.

Till Fredrika-Bremer-Förbundet insänd periodisk litteratur.

Nordisk tidskrift, 1895 n:r 7—8. — Statistisk tidskrift, 1895 n:r 2, 3; 1896 n:r 1. — Kyrklig tidskrift, 1895 n:r 11, 12; 1896 n:r 1—4. — Läsning för hemmet, 1895 n:r 6; 1896 nr 1, 2. — Hemåt, n:r 1, 3—5 - Månadsblad för K. F. U. M., n:r 1—5, Pedagogisk tidskrift, 1895 n:r 12; — 1896 n:r 1—3. Svensk läraretidning, 1895, n:r 47—52; 1896 1—21; -- Verdandi, 1895 n;r 5—6; 1896 n:r 1—2. — De svenska landsmålen n:r 53—55. — Slöjdundervisningsbladet, 1895 n:r 11, 12; 1896 n:r 1—5. — Helsovännen, 1895 n:r 24; 1896 nr 1—6. — Jordemodern, n:r 1—3. — Sedlighetsvännen, 1895 n:r 3, 4; 1896 n:r 1—3. — Moral. 1895 n:r 7, 8; 1896 n:r 1—3. — Svensk bokhandelstidning, 1895 n:r 50—52; 1896 n:r 1—21. — Nya bokhandelstidningen, 1895 n:r 50—52. — Svensk musiktidning, 1895 n:r 20; 1896 n:r 1—10. — Trädgårdsskötseln, n:r 1—5. — Skogvaktaren, 1895 n:r 4; 1896 n:r 2. — Nya kyrkans tidning, n:r 1—4. — Idun, 1895 n:r 49—52; 1896 n:r 1—21. — Svensk Damtidning, n:r 1—21. — Kamraten, 1895 n:r 24. — Folkskolans barntidning, 1895 n:r 41; 1896 n:r 1—21. — Linnéa, 1895 n:r 18, 19; 1896 n:r 1—9. — Nutid, 1895 n:r 12; 1896 n:r 1—5. — Finsk tidskrift, 1895 n:r 12; 1896 n:r 1—4. — Nylænde, 1895 n:r 23—24; 1896 n:r 1—10. — Kvinden og Samfundet, 1895 n:r 10—12; 1896 n:r 1—5. — Blätter des Badischen Frauenvereines, 1895 n:r 24; 1896 n:r 1—10. — Deutsche Hausfrauenzeitung, 1895 n:r 50—52; 1896 n:r 1—21. — Neue Bahnen, 1895 n:r 24; 1896 n:r 1—10. — Die Frauenbewegung, 1895 n:r 24; 1896 n:r 1—9. — Lend a Hand, 1895 n:r 5, 6; 1896 n:r 1—5. — The English Woman's Review n:r 1—2. — The Nursing Record 1895 n:r 402—404; 1896 n:r 1—21. — The Nurse's Journal n:r 21—22. — The Review of Reviews, 1895 n:r 12; 1896 n:r 1—3. — The Woman's Journal, 1895 n:r 48—52; 1896 1—9. — La Femme, n:r 1—10. — La Revue féministe 1895 n:r 6; 1896 n:r 1, 2, 4—6. —

Östermalms
Högre läroanstalt för flickor

13 Kommendörsgatan 13.

Vid läroverket beredes elever äfven för mogenhetsexamen. Högre lärarinneseminarium och Gymnastiska centralinstitutet. Undervisning meddelas i **huslig ekonomi.** I småskolan mottagas **nybörjare.**

Anmälningar mottagas i skolhuset kl. ½ 12—½ 1 midd. och hos Föreståndaren ***Dr E. Schwartz,*** Grefturegatan 46 kl. 4—5 e. m.

Smedman den äldres
HANDELS-SKOLA

Stockholm, **Stortorget 16.** Allm. tel. 21 77.

Nya elever mottagas alla tider på året. — **Anmälningstid 10—½ 3.**
Undervisning i alla å kontor förekommande ämnen och språk.
Dugliga biträden erhållas från skolan.
Revisioner och **bokföringar** utföras.
OBS.! A bref anhålles om fullständig adress.

Drägtreformföreningens
Modellutställning och Mönsterförsäljning

äro flyttade till

K. M. Lundbergs Bosättningsmagasin,

Storkyrkobrinken 7, Stockholm.

Beställningar mottagas.

Nya modeller!

VISBY.

1 Juni—1 Sept.

Specielt: **Nerv-** och **Magsjukdomar.**

Närmare upplysa: badläkare och kamrerkontor.

Från **Fosterlandsstiftelsens Förlags Expedition** hafva utkommit och finnas hos alla Bokhandlare att tillgå bland andra följande arbeten:

Den kommande Kristus, af *F. W. Krummacher*. En advents- och julbok. Häft. 2: 00, halffr. band 3: 00.

Vår andliga litteratur är ingalunda rik på uppbyggelseböcker, lämpade för advents- obh jultiden. För passionstiden äro vi vida bättre försedda. Välkommen är därför den varmhjärtade Krummachers bok om »Den kommande Kristus», ett värdigt motstycke till samme författares »Den lidande Kristus». *Väkt.*

Den lidande Kristus, af D:r *F. W. Krummacher*. Ny öfvers. Andra uppl. Häft. 4: 00, v. b. 4: 50, klotb. 5: 00.

En af de bäste författare på det kyrkliga området talar här till oss med innerliga och glödande ord om »den förlossning, som i Jesus Kristus skedd är». Vid läsningen af boken märker man väl, att orden gå från hjärtat. Ett skönt språk, stor anderikedom, innerlig hjärtefromhet och brinnande nitälskan förena sig med mångsidig djup insikt i Guds ord att göra denna bok till en af de läsvärdaste. *T. f. Falu l. o. st.*

Smärtornas man. Passionsbetraktelser öfver Esaias 53 kap. af *Fr. Sandberg*, kontraktsprost och kyrkoherde i Vester Åker och Dalby. Häft. 0: 30.

Författarens namn är väl bekant äfven på vår ort och utgör den bästa borgen för att boken är värd att läsas och begrundas äfven sedan passionstiden är förliden. *Hels.*

Det är fullkomnadt! Af *T. H. S.* Fjärde uppl. Häft. 0: 75, bund. 1: 00.

Författaren utreder med ovanlig skarpsinnighet och klarhet försoningsläran. För de många, hvilka till följd af de olika meningarne i detta viktiga stycke blifvit vacklande och ovissa i sitt sinne och sin tro, är boken kommen i rätt tid och skall, hoppas vi, blifva genom Guds nåd till stor välsignelse. Boken är på intet sätt någon stridsskrift, utan tvärtom uppbygglig, hjärteransakande och varmt bevekande för valet af den enda, sanna vägen till lifvet — Kristus, som har allt fullkomnat. *Sv. P.*

Vid korset och grafven. Korta passionsbetraktelser för hvar dag i fastan, samlade ur flere framstående lärares skrifter, såsom Arndts, Beskows, Emanuelsons, Krummachers, Langbeins, Luthers, Rosenii m. fl. Häft. 0: 50, kart. 0: 75, klotb. 1: 25.

Bibelkännedom. Utläggning af hufvudafdelningarna i den heliga skrift och inledning till de bibliska böckerna af d:r *Robert Kübel*. Teol. Professor i Tübingen. ***Nya Testamentet.*** Häft. 3: 50, v. b. 4: 50, halffr. b. 5 kr.

De kristnas lefvande hopp, eller trons blickar in i det tillkommande lifvet. Till tröst och uppmuntran för medvandrare till hemmet där ofvan af *I. L. Müller*, f. d. Pastor i Mettman. Öfversättning från 5:te tyska uppl. Häft. 75 öre, inb. 1 kr.

Författaren förstår att på ett lyckligt sätt förena grundlighet med kristlig värme, helig nykterhet med allmänkristlig vidhjärtenhet samt att gifva äfven svårare frågor en tillfredsställande lösning i full öfverensstämmelse med den heliga skrift.

Bibelns Gudomliga enhet. Föreläsningar af D:r *A. Saphir*. Häft. 2 kr., kart. 2: 25.

Det är en alldeles förträfflig bok, som bör läsas af alla, som genom vår samtids bibelkritik börja svikta i tron på bibelns gudomliga auktoritet. *Hemlandsp.*

Njutningslystnaden. Se där fienden. Väckelseord till föräldrar af *Fr. L.* Häft. 20 öre.

»Denna broschyr är den bästa vi i det ämnet hafva läst. Alla barnuppfostrare böra skaffa sig den och hämta den lärdom, som nu är af högsta nöd att inhämta». *Hemlandsp.*

Några tilldragelser ur Baron Hans Henr. von Essens lefnad. Meddelade af honom själf. 4:de och sista häftet. Pris: 1 kr. Hela arbetet inbundet i vackert klotb. 5 kr. Klotpärmar finnas äfven särskildt att tillgå hos alla Bokhandlare à 75 öre.

Har man väl börjat att läsa dessa enkla teckningar, fängslas man oemotståndligt och måste läsa dem till slut. Och det är ej gärna möjligt att undgå att af denna läsning er, fara ett lifligt och hälsosamt intryck ty man mötes af en varm ande, en ädel lifsuppfattning, som spårar Guds hand i allt, och af en omisskännelig önskan att få gagna läsaren. *V. L.*

Gnistor. Berättelser af *E. Schmidt*. Häft. 1 kr., kart. 1: 25.

Det är ganska säkert, börjar du en af de 16 berättelserna, lägger du icke bort boken, förrän du slutat den.

Ur svenska folklifvet. Berättelse af *H. K.* 3:e häft, 50 öre. De föregående häften finnas äfven att tillgå.

Freja-Magasinet

C. E. LAGERSTRÖM

18 Humlegårdsgatan 18
18 Götgatan 18
29 Drottninggatan 29

VÄFGARNER

af Bomull, Linne (Almedahls) och Ylle, största sorterade lager, till de läg sta priser i

AXEL HINDERSONS
Garnbod: Hötorget 13. — Filial: Götgatan 18.
Priskurant sändes på begäran.

Wimans Fotogénkamin i ny, prydlig utstyrsel,

synnerligt omtyckt, nyttig i nästan alla hem, hög värmeeffekt och den allra lättaste skötsel.

Fullkomligt osfri, hvarföre **ingen afledning behöfves; men man kan här** afleda gaserna, om man så vill, utan förlust i värme!

Pris: 20 kr. Fotogénåtgång 1 à $1^1/_4$ öre i timmen.

OBS.! Kaminen är ock en särdeles lämplig namnsdagsgåfva, julklapp eller dylikt i fall der den behöfs! — Användbar alla årstider!

Ses i verksamhet i utställningsfönstret *9 Listmakaregatan.*

Rikstel 11 12. **E. A. WIMAN.** Allm. tel. 73 56

Fredrika-Bremer-Förbundets

Jurist

lämnar åt kvinnor råd och upplysningar i juridiska och ekonomiska angelägenheter.

Träffas å förbundets byrå

54 Drottninggatan, 1 tr.

Onsdagar och Lördagar kl. 10—11 f. m.

Sparsamma Fruar! Ull och Stickylle emottages till spånad af all slags garn, väfnad af tyger för såväl hand som maskin, Schalar, Filtar, Plaids, Doffel, Kläden till herrkostymer m. m.
OBS.! Gardiner i fornnordiska färger och mönster väfvas af såväl rent ullgarn som trasgarn.
Mattor väfvas. All slags färgning och kemisk tvätt, beredning och prässning verkställes. Profver och prisuppgifter på begäran. Gods afhämtas afgiftsfritt från hemmen, ångbåt och järnvägsstation.
Goda varor! Billigaste priser! Reel behandling! **HILDUR ANDERSSON,**
Rikstel. 163. Allm. Telefon 76 53. ***12 Hötorget 12,*** *ingång från Oxtorgsgatan. Stockholm*

Anmälan.

Dagny *börjar med 1896 sin 11:te årgång. Dess hufvu uppgift skall fortfarande vara att upptaga till behandling såda frågor, som beröra kvinnans intressen. Största uppmärksam skall dessutom som tillförene ägnas åt de företeelser inom littera ren, som med dessa frågor äga något sammanhang. Kortare ber telser, poem, biografiska och historiska utkast, öfversikter m. skola allt framgent i riklig mängd i tidskriften inflyta.*

Dagny *redigeras under år 1896 af fröken* **Lotten Da gren** *jämte en af Fredrika-Bremer-Förbundet utsedd* ***Redaktion komité,*** *till hvilken, under Förbundets adress, alla meddelanc rörande tidskriften böra ställas.*

Dagny *utkommer med åtta häften om två tryckark.*

Priset för hel årgång blir fortfarande:

För medlemmar af Förbundet ..... kr. 2,50.
För icke medlemmar ..... » 4,00.

Förbundsmedlemmar prenumerera å Fredrika-Bremer-Förbi dets byrå, 54 Drottninggatan, personligen eller medelst postanvisnii Icke förbundsmedlemmar kunna prenumerera dels vid alla poste stalter i riket, dels på förbundsbyrån, dels äfven hos hrr bokhandla

Lösnummer kunna erhållas å Fredrika-Bremer-Fi bundets byrå till ett pris af 60 öre för enkelhäfte.

Barnängens Patenterade Mjölktvål

(Patent nr 2290.)

Redan i äldsta tider var mjölken uppskatt som ett framstående toalettmedel till hude förskönande, och nutida mejerskors fina och vackra händer utgöra talande bevis medlets förträfflighet.

Barnängens Mjölktvål är efter en patenter metod direkt framställd från naturlig mjö hvadan densamma ovilkorligen gör hyn c huden *hvit, vacker* och *smidig*, hvarom en c hvar kan öfvertyga sig genom någon tids d lig användning.

Obs. I följd af patentet kan ingen n än vi framställa denna tvål.

Obs. Etiketterna (med björnstämpe och Barnängens namn) äro inre strerade.

Barnängens Tekniska Fabrik, H. Maj:t Konungens Hofleverantör, Stockhol

Stockholm, Aftonbladets tryckeri 1896.